

VLADA CRNE GORE
MINISTARSTVO EKONOMIJE

S T R A T E G I J A
RAZVOJA PRERAĐIVAČKE INDUSTRIJE CRNE GORE
2014 - 2018

Decembar, 2013. godine

SADRŽAJ

1. Uvod	4
2. Cilj, svrha i okvir za izradu strategije	6
3. Analiza industrije i strukture industrijske proizvodnje u Crnoj Gori.....	7
A. Fizički obim industrijske proizvodnje	8
B. Učešće industrijske proizvodnje u BDP-u	10
C. Predviđanje vrijednosti industrijske proizvodnje za 2014, 2015. i 2016. godinu	12
D. Zaposlenost u sektoru industrijske proizvodnje.....	14
E. Strane direktne investicije u sektoru industrijske proizvodnje	16
F. Učešće industrijske proizvodnje u izvozu	18
4. SWOT analiza industrijskog sektora Crne Gore	19
5. Pregled stanja industrijskih sektora u regionu i u srednjeevropskim zemljama	21
6. Prerađivačka industrija Crne Gore do 2013. godine	28
7. Pregled dosadašnjeg stanja metalnog sektora u Crnoj Gori	35
A. Presjek stanja metalnog sektora.....	35
B. Stanje postojećih proizvodnih programa, tehnologija i tehnoloških sistema	41
C. Svjetski trend razvoja metalnog sektora	42
D. Mogućnost revitalizacije i modernizacije tehnologije	43
8. Strateško-razvojni ciljevi metalnog sektora	44
A. Ciljevi, unutrašnja i spoljašnja ograničenja	44
B. SWOT analiza metalnog sektora	46

9. Pregled dosadašnjeg stanja sektora za preradu drveta i proizvodnju namještaja.....	48
A. Drvna industrija danas.....	48
B. Pregled raspoloživih šumskih resursa	62
C. Potencijal biomase	64
D. Svjetski trendovi u drvnoj industriji	66
10. Strateško-razvojni ciljevi drvne industrije	68
A. SWOT analiza drvne industrije.....	67
B. Strateško-razvojni ciljevi.....	69
11. Industrija i ekologija	71
12. Zaključak	72

1. Uvod

Industrijska politika i njeni najbitniji djelovi, kao što su Strategija razvoja prerađivačke industrije i druge sektorske strategije, djelovi su šire ekonomske i razvojne politike usmjerene ka daljem razvoju industrije i industrijskog načina proizvodnje, kao i ukupnih djelovanja u ekonomskim i neekonomskim sektorima. Sagledavajući poziciju i ulogu prerađivačke industrije, analiza postojećih planskih i strateških dokumenata i sektorskih strategija je ukazala na neophodnost izrade Strategije razvoja prerađivačke industrije, kao oblasti koja nije tretirana pomenutim dokumentima.

Proces razvoja savremene industrije, u globalnim razmjerama, traje već više od stotinu godina. Razvoj industrije započeo je prvom industrijskom revolucijom i nastavlja se sve do danas. To je omogućilo industriji da zauzme mjesto u strukturi privrede koje joj po doprinosu razvoju proizvodnih snaga u potpunosti i pripada.

Proces razvoja industrije zahvatio je sve djelove svijeta i odigrao je ključnu ulogu u ekonomskom razvoju niza modernih zemalja. Mnoge od tih zemalja su, upravo zahvaljujući industriji, uvećale stepen svoje privredne aktivnosti i ostvarile visoke stope rasta, a samim tim značajno podigle i sveukupan razvoj društva. Takve zemlje su u zadnjih pedesetak godina postale industrijski visoko razvijene zemlje.

Ostvareni razvoj i dostignuti stepen razvijenosti tih zemalja postao je osnovna pokretačka snaga, kako njihovog razvoja, tako i svih ostalih zemalja koje ih slijede. Zbog toga je ideja o ovakvom putu privrednog razvoja, koji se naziva industrijalizacija, postala veoma rasprostranjena i široko prihvaćena. Naime, industrijalizacija je postala osnovna metoda razvoja modernih država.

Industrija kao najzastupljeniji dio materijalne proizvodnje, ima vrlo značajni proizvodni multiplikator. Zbog toga je njen značaj za ekonomski, ali i sveukupni razvoj svake države izuzetno veliki. Taj značaj je toliko veliki da se gotovo i ne može u potpunosti sagledati, iako je predmet pažnje brojnih kako teorijskih, tako i empirijskih istraživanja.

Značaj industrije za ekonomski, ali i sveukupan razvoj, proizilazi iz njenog višestrukog uticaja na razvoj. Naime, industrija svojim razvojem utiče na tehnološki način proizvodnje u svim ostalim granama ekonomije, a na određeni način i u svim pratećim neekonomskim djelatnostima. Razvoj industrije utiče na smanjenje prirodne proizvodnje, a naročito u oblasti poljoprivrede.

Razvojem naučno-istraživačkog rada i primjenom naučnih rezultata dolazi se do usavršavanja proizvodnje koja se sve više obavlja sredstvima koja zamjenjuju, naročito fizičku, a u određenoj mjeri i umnu snagu ljudi. Sve snažnijim prodorom nauke i tehnike snižavaju se materijalni troškovi i znatno se povećava produktivnost rada.

Razvoj industrije donosi širi spektar upotrebnih vrijednosti. Sve više robe dostupno je sve većem broju ljudi, javljaju se i proizvodi sa novim svojstvima i namjenama, a istovremeno dolazi do širenja robne razmjene sa inostranstvom. Sve su to pozitivna kretanja izazvana neprekidnim razvojem industrije i njenim prodorom u ostale privredne i neprivedne sfere. Svojim napretkom industrija postaje dominantna ekonomska djelatnost, što omogućava potpunije zadovoljavanje materijalnih i nematerijalnih potreba ljudi, a to vodi stalnom povećanju životnog standarda.

Ekonomija koja se zasniva samo na uslužnim djelatnostima, ne može dugo opstati. Savremeni pristup industriji u velikoj mjeri zahtijeva inovativnu proizvodnju. Primjena novog biznis modela u oblasti industrije zahtijeva: (1) mnogo bolju koordinaciju između ponude i tražnje, (2) inovacije koje omogućavaju efikasnu primjenu novih tehnologija paralelno sa razvojem novih proizvoda, čime se smanjuje vrijeme provedeno na tržištu i (3) kontinuirano dijeljenje znanja unutar i između organizacija.

Dosadašnji razvoj moderne industrije i njeno izrastanje u vodeću privrednu djelatnost posljedica je značajnih uticaja velikog broja raznovrsnih faktora. Veliku ulogu u razvoju industrije odigrala je i konkurencija, čija je uloga i danas izuzetno velika. Međutim, dosadašnji razvoj industrije, upravo zbog njenog značaja, njene uloge i mjesta u ekonomskom i sveukupnom razvoju nikada i nigdje se nije odvijao u uslovima, to jest na načelima slobodne konkurencije (nezavisno od nosilaca ekonomske politike odnosno nezavisno od njihovog uticaja). Naprotiv, nosioci ekonomske politike su oduvijek prepoznavali važnost industrije i tretirali je kao dio materijalne proizvodnje čiji razvoj treba svjesno usmjeravati (paralelno, uz slobodnu konkurenciju, upravljati tim razvojem), zbog ostvarivanja određenih ciljeva kako u ekonomskom, tako i u sveukupnom razvoju. Izazovi sa kojima bi se svaka zemlja trebala susresti u cilju postizanja nove industrijske strukture mogu se definisati kao postizanje inovativne industrije zasnovane na znanju i kapitalu. Tranzicioni period svake zemlje u ovom slučaju zavisice od njene sposobnosti i brzine usvajanja novih pristupa, razvoja zaštite i mogućnosti finansiranja novih znanja.

PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA je vrlo važna grana za ukupan privredni razvoj svake savremene zemlje, i to ne samo zbog njenog učešća u bruto-društvenom proizvodu zemlje, već i zbog značaja koji ima na području zaposlenosti i pri stvaranju uslova za ravnomjeran regionalni razvoj.

U fazi otpočinjanja pregovora Crne Gore sa Evropskom unijom, crnogorskoj prerađivačkoj industriji nužni su procesi tržišnog, tehnološko-tehničkog, finansijskog, kadrovskog i organizacijskog prilagođavanja, u cilju povećanja konkurentnosti svojih proizvoda.

Ne zanemarujući ni jedan podsektor prerađivačke industrije, podsektori posebno navedeni u ovom strateškom dokumentu trebalo bi da čine okosnicu razvoja prerađivačke industrije, uvažavajući moguće iskorišćenje komparativnih prednosti, kao i učešće u BDP-u, neto izvozu, zaposlenosti i profitabilnosti.

Potpuno je jasno da se Crna Gora ne može jednako fokusirati na sve podsektore prerađivačke industrije, već je na osnovu dosadašnjih iskustava o svakom podsektoru ponaosob, potrebno iznijeti stav o njegovom strateškom potencijalu i značaju za prerađivačku industriju. U ovom strateškom dokumentu analizirano je stanje svakog pojedinačnog sektora i podsektora na osnovu kojeg su donešeni relevantni zaključci.

Bez obzira na tradiciju npr. tekstilnog sektora, potrebno je naglasiti da se isti u zadnjih deset godina sveo na manje od desetine onoga što je činio početkom 2000. godine. Vrlo slični trendovi zabilježeni su i u nekim drugim sektorima kao što je sektor kože i obuće ili grafički i papirni sektor koji su izgubili svoj značaj sa početka 2000. godine. Ipak, i ove industrije koje bilježe tendenciju pada, neće biti zapostavljene već će se nastojati naći moguća rješenja za opstanak i očuvanje

zaposlenosti, uvažavajući regionalne potencijale i specifične uslove za razvoj pojedinih industrijskih grana.

Svi ovi pokazatelji jasno su i nedvosmisleno odredili strateške sektore prerađivačke industrije Crne Gore koji se ovim dokumentom dodatno obrazlažu.

2. Cilj, svrha i okvir za izradu strategije

Sa ciljem podsticanja domaćih i stranih investicija, razvoja malih i srednjih preduzeća, postizanja ravnomjernijeg regionalnog razvoja, sa posebnom pažnjom posvećenoj inovacijama, obrazovanju, jačanju vještina i veće primjene znanja kao jednog od najvažnijih privrednih resursa, Crna Gora je u proteklom periodu usvojila niz strateških dokumenata čijom realizacijom ostvaruje navedene ciljeve. Takođe, uvažavajući specifičnosti pojedinih sektora, urađene su i brojne sektorske strategije, kao što su Nacionalna strategija za razvoj turizma do 2020. godine, Strategija razvoja građevinarstva u Crnoj Gori do 2020. godine, Strategija sa planom razvoja šuma i šumarstva – Nacionalna šumarska strategija i druge. Dodatno, imajući u vidu značajno učešće poljoprivrede i građevinarstva u strukturi crnogorske ekonomije, navedene sektorske politike su predmet pažnje posebnih sektorskih strategija u ovim oblastima, i u tom smislu nijesu tretirane ovim dokumentom.

S obzirom na nastojanja da svoju privredu i tržište integriše na globalnom nivou, Crna Gora mora osigurati uslove za razvoj svojih strateških industrijskih sektora. Iz tog razloga, nametnula se potreba definisanja razvojne strategije prerađivačke industrije sa posebnim osvrtom na dva izuzetno važna industrijska sektora.

Dodatni činilac koji utiče na porast značaja definisanja industrijske strategije je početak procesa pristupanja Evropskoj Uniji. U tom smislu je izuzetno važno dobro se pripremiti za korišćenje fondova Evropske Unije namijenjenih razvoju ekonomije, odnosno osigurati da nacionalna politika i regionalna politika Evropske Unije čine osnovu za korišćenje sopstvenih sredstava i sredstava Evropske Unije. Sredstva bi se prvenstveno usmjeravala na smanjenje regionalnih razlika i stvaranje uslova koji bi omogućili Crnoj Gori da se što brže približi prosječnom nivou društveno-ekonomskog razvoja u Evropskoj Uniji.

Zadatak Industrijske strategije jeste da omogući svim strateškim granama da ostvare svoj potencijal i iskoriste mogućnosti za održiv razvoj i blagostanje svojih stanovnika, posvećujući pritom dodatnu pažnju područjima koja zaostaju u razvoju. Donošenje Strategije razvoja prerađivačke industrije Crne Gore biće velik doprinos u tom smislu.

Strategijom se utvrđuju razvojni ciljevi svakog pojedinog strateškog sektora usmjereni prema društveno-ekonomskom razvoju Crne Gore, smanjenju regionalnih nejednakosti i jačanju razvojnog potencijala onih regiona koji zaostaju u razvoju, kako bi postali što konkurentniji.

Strategija je temeljni planski dokument buduće industrijske politike, koji se donosi u skladu sa pregovaračkim procesima sa EU.

Cilj Strategije je da definiše strateške podsektore prerađivačke industrije, kao i da doprinese društveno-ekonomskom razvoju Crne Gore, u skladu sa načelima održivog razvoja, stvaranjem uslova koji će svim djelovima zemlje omogućavati jačanje konkurentnosti i realizaciju sopstvenih razvojnih potencijala. Izrada Strategije je samo prvi od više koraka ka definisanju ciljeva, a u tom smislu i ukazivanje na pravce djelovanja i preduzimanje odgovarajućih mjera i aktivnosti za vođenje industrijske politike.

Strategijom se utvrđuju pravci daljeg razvoja prerađivačke industrije, posebno podsektora poput metalne i drvene industrije, ali i drugih koji imaju značajno učešće u ukupnoj industrijskoj proizvodnji, što predstavlja dobru osnovu za izradu sveobuhvatne Industrijske politike u ovom segmentu.

3. Analiza industrije i strukture industrijske proizvodnje u Crnoj Gori

Tokom devedesetih godina, usljed ratova i ekonomske blokade, ukupna ekonomska aktivnost u Crnoj Gori se značajno smanjivala. Posljedično i industrijska proizvodnja je u istom periodu bilježila konstantan opadajući trend. Dodatno, tokom ovog perioda, a i kasnije tokom perioda tranzicije, struktura crnogorske ekonomije se značajno promijenila i to u korist usluga.

Kao posledica svih ovih trendova, statistika pokazuje da je početkom 1990-ih učešće industrijske proizvodnje u ukupnoj proizvodnji bilo na nivou od 40%, u 2000. godini 19,1%, dok je u 2012. godini iznosilo 10,4%.

Bez obzira na smanjenje učešća u ukupnoj ekonomskoj aktivnosti u Crnoj Gori, oblast industrije i dalje je jedna od značajnih oblasti ekonomije, posebno zbog toga što u ovoj oblasti posluju najveća preduzeća u Crnoj Gori, kao što su KAP, Željezara, EPCG, čiji su multiplikativni efekti na cjelokupnu društveno ekonomsku situaciju veoma veliki.

Prema klasifikaciji djelatnosti koja se primjenjuje od 1. januara 2001. godine, oblast industrije obuhvata tri sektora, i to:

1. Vađenje ruda i kamena
2. Prerađivačka industrija
3. Snabdijevanje električnom energijom, gasom i parom

Slijedi detaljan prikaz dosadašnjeg stanja industrije, kao i njenog najvećeg i najznačajnijeg dijela - prerađivačke industrije Crne Gore.

A. Fizički obim industrijske proizvodnje

Analiza fizičkog obima industrijske proizvodnje pokazuje da je tokom 2001. i 2002. godine imala neznatni rast, a da od 2003. do 2008. godine industrijska proizvodnja bilježi rast godinu za godinom. Međutim, od 2009. godine usljed globalne ekonomske krize u svijetu dolazi do značajnog, dvocifrenog, smanjenja obima industrijske proizvodnje, tako da je industrijska proizvodnja u 2012. godini bila na nivou od 75% proizvodnje koja je bila u 2000. godini, što jasno pokazuju statistički podaci.

Prerađivačka industrija, kao najvažniji dio industrije, u posmatranom periodu bilježi isti trend, usljed kojeg je na kraju 2012. godine na nivou od 65,2% iz 2000. godine. Ovaj snažni pad ima za posljedicu propadanje mnogih industrijskih subjekata u cijeloj Crnoj Gori, što se izuzetno jako odražava na cjelokupnu zaposlenost.

Prema podacima iz Tabele 3.1 jasno je da svi podsektori prerađivačke industrije ne učestvuju i ne doprinose na jednak način ukupnim rezultatima prerađivačke industrije. Takođe, statistički podaci pokazuju da podsektor prehrambenih proizvoda, pića i duvana predstavlja podsektor koji je najslabije uzročno-posljedično vezan prema svjetskim trendovima, zbog svoje tradicionalne orijentisanosti prema domaćem tržištu i tržištima bližeg regiona.

Nasuprot tome, kao drugu krajnost mogu se navesti podsektori Proizvodnja tekstila i tekstilnih proizvoda, Proizvodnja kože i predmeta od kože, kao i Proizvodnja proizvoda od gume i plastike koji su u zadnjih deset godina skoro potpuno nestali iz prerađivačke industrije Crne Gore.

Zanimljiv je slučaj sa podsektorom proizvodnje mašina i ostalih uređaja koji je imao veliki pad u 2001. godini i od tada se polako penje, relativno velikim, ali u apsolutnom iznosu malim vrijednostima. Podsektor hemijskih proizvoda pokazuje veliki rast u odnosu na početnu 2000. godinu, ali uz veoma velike godišnje oscilacije, što ga nikako ne može svrstati u strateške podsektore zbog nedovoljnog obima proizvodnje u prerađivačkoj industriji, nedostatka bazne proizvodnje itd.

Tabela 3.1: Indeks fizičkog obima industrijske proizvodnje u periodu od 2001. do 2012. godine

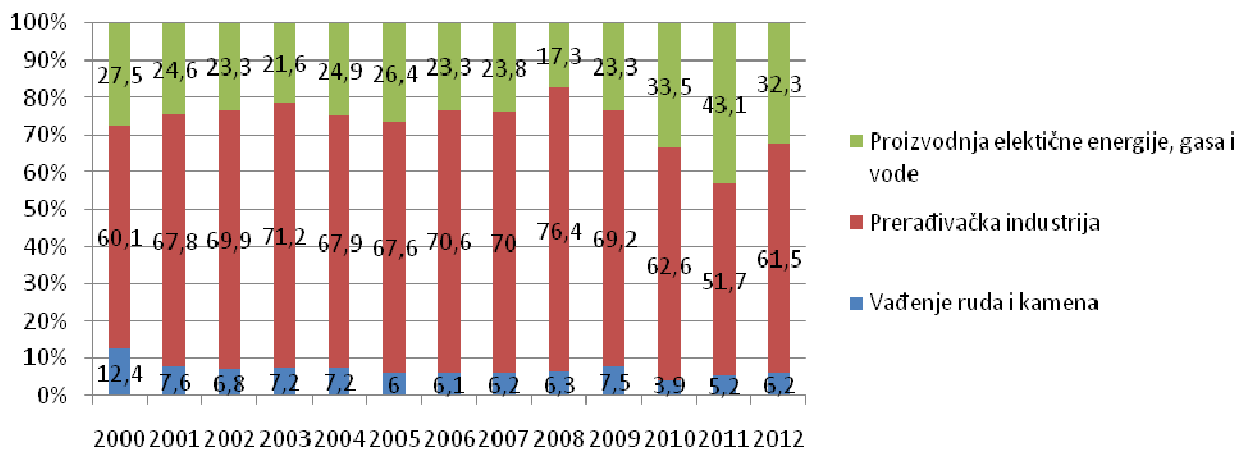
(2000. godina = 100)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
INDUSTRIJA - UKUPNO	99,3	99,9	102,0	116,1	113,9	115,0	115,1	112,8	76,5	89,9	80,7	75,5
VAĐENJE RUDE I KAMENA	88,5	95,1	96,4	91,5	91,7	94,4	95,8	112,8	38,9	61,7	65,7	51,9
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA	101,6	103,9	101,2	114,5	117,4	117,5	128,4	113,9	69,9	67,8	72,5	65,2
PROIZ. I DISTR. EL. ENERGIJE	93,9	87,7	103,0	124,6	107,9	111,2	80,7	106,4	103,8	156,8	105,5	107,0
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA												
PREHRAMBENI PROIZVODI, PIĆA I DUVAN	104,6	91,8	93,1	115,1	112,1	101,6	100,9	114,6	101,7	92,1	90,4	95,6
PROIZV. TEKSTILA I TEKSTILNIH PROIZVODA	72,1	81,5	61,3	71,8	56,9	66,3	61,3	48,9	6,7	5,7	6,7	4,6
PROIZVODNJA KOŽE I PREDMETA OD KOŽE	73,6	57,3	34,6	1,6	4,0	5,6	9,1	19,6	7,8	1,8	0	0
PRERADA DRVETA I PROIZVODI OD DRVETA	78,2	54,8	44,1	53,1	71,1	70,4	71,3	54,2	35,6	37,2	50,4	32,6
PROIZV. PAPIRA; IZDAVANJE I ŠTAMPANJE	107,2	98,4	58,3	51,9	65,7	63,0	66,6	62,0	57,5	58,7	50,8	38,1
KOKS I DERIVATI NAFTE	111,1	63,8	8,0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
PROIZV. HEMIJSKIH PROIZVODA I VLAKANA	99,9	105,5	83,1	138,9	409,6	266,6	388,7	253,4	359,8	393,3	301,3	411,9
PROIZV. PROIZVODA OD GUME I PLAST. MASA	72,9	91,9	46,9	17,8	16,7	11,6	11,8	7,5	4,3	2,6	2,7	2,9
PROIZV. PROIZ. OD OST. NEMETALNIH MINERALA	107,2	112,9	113,2	107,5	107,1	108,1	107,7	105,3	61,1	80,2	87,7	70,0
PROIZV. OSNOVNIH METALA I MET. PROIZVODA	109,7	115,2	116,9	132,6	123,7	129,6	143,2	124,7	58,0	49,5	58,1	43,4
PROIZV. MAŠINA I UREĐAJA, OSTALA	12,5	52,3	40,3	38,9	50,2	113,3	109,6	103,5	112,9	172,7	218,3	241,9
PROIZVODNJA SAOBRAĆAJNIH SREDSTAVA	144,0	173,9	166,6	189,9	176,4	173,7	169,7	145,4	127,9	101,9	112,3	80,0
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA, OSTALA	39,6	63,3	20,9	14,0	19,6	75,8	74,8	77,9	40,1	30,9	15,1	9,3

Izvor: Monstat

Tokom posljednje decenije struktura industrijske proizvodnje se izmijenila i u ovim promjenama mogu se anticipirati dvije faze. Sektor prerađivačke industrije je bilježio konstantno učešće u rastu ukupne industrije sve do 2009. godine, odnosno do trenutka u kojem su efekti globalne ekonomske krize postali očigledni. Nakon toga je uslijedio pad učešća i to na 61,5% u 2012. godini koji je bio prije svega uslovljen smanjenjem proizvodnje aluminijuma što je vrlo jasno vidljivo na Grafiku 3.1.

Grafik 3.1: Struktura fizičkog obima industrijske proizvodnje u periodu od 2000. do 2012. godine

Izvor: MONSTAT

Nasuprot tome, sektor proizvodnje električne energije, gasa i vode je sve do 2010. godine bilježio smanjenje učešća u ukupnoj industriji, da bi u 2011. godini učešće ovog sektora poraslo na 43,1%. Jedino je sektor vađenja ruda i kamena konstantno smanjivao svoje učešće u posmatranom periodu, koje je rezultiralo padom sa 12,4% u 2000. godini na 6,2% u 2012. godini.

Bez obzira na promjene u učešću u ukupnoj industriji tokom vremena, prerađivačka industrija je po svom obimu najznačajniji i najveći sektor industrije u Crnoj Gori i kao takav ima izuzetan značaj za zaposlenost, BDP i izvoz ukupne ekonomije.

B. Učešće industrijske proizvodnje u BDP-u

U 2000. godini industrijska proizvodnja je učestvovala u BDP-u sa 19,1%, da bi se to učešće smanjivalo tokom narednih godina (tabela 3.2 i grafikon 3.2). U 2008. godini industrijska proizvodnja je činila 10,8% BDP-a, što je najniži nivo učešća u posmatranom periodu od deset godina.

Smanjenje učešća industrijske proizvodnje u BDP-u od 2000. godine sve do prelomne 2008. godine prouzrokovano je znatno nižim stopama rasta industrijske proizvodnje od stopa kojima je rastao BDP, a koje su bile vrlo visoke tokom niza prethodnih godina. Vrlo visoke stope rasta BDP-a na godišnjem nivou od 2005. do 2008. godine jasno pokazuju da se ekonomija Crne Gore ubrzano pomjerila od tradicionalnih industrijskih sektora, ka uslužnim sektorima, koji danas čine puno značajniji udio u BDP-u. Naročito je u periodu ekonomskog buma došlo do relativnog opadanja industrijske i prerađivačke aktivnosti. Međutim, efekti ekonomske krize su se uglavnom odrazili na

prethodno proširene uslužne sektore i usloveli da tokom 2009 i 2010. dođe do blagog povećanja učešća industrijske proizvodnje u BDP-u, a u konačnom i do stabilizacije učešća industrije.

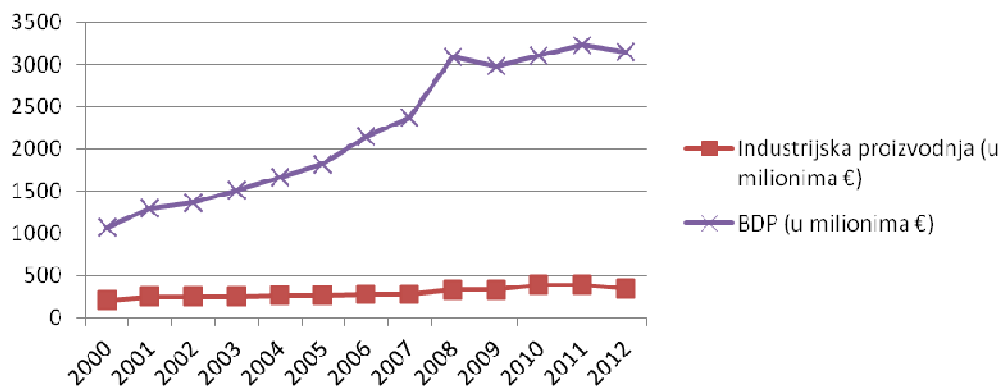
Ipak, tokom 2011. i 2012. godine dolazi do pada učešća industrijske proizvodnje u BDP na 10,2% i 10,4%, a blago povećanje se može očekivati u 2013. godini.

Tabela 3.2: Učešće industrijske proizvodnje u BDP-u u periodu od 2000. do 2012. godine

Godina	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Industrijska proizvodnja (milioni eura)	204	244	245	248	269	260	282	284	333,2	336,7	347,5	329,9	327,4
BDP (milioni eura)	1.065	1.295	1.360	1.510	1.670	1.815	2.149	2.364	3.085	2.980	3.103	3.234	3.148
Industrijska proizvodnja (% BDP)	19,1	18,9	18	16,4	16,1	14,3	13,1	12,0	10,8	11,3	11,2	10,2	10,4

Izvori: MONSTAT, ISSP kalkulacije

Grafik 3.2: Kretanje BDP-a i industrijske proizvodnje u periodu od 2000. do 2012. godine

Izvor: MONSTAT

C. Predviđanje vrijednosti industrijske proizvodnje za 2014, 2015. i 2016. godinu

U Predpristupnom ekonomskom program (PEP) za Crnu Goru od 2013. do 2016. godine, data su dva scenarija rasta crnogorske ekonomije: „osnovni scenario“ i „scenario nižeg rasta“. S obzirom da je samo za osnovni scenario urađena detaljna procjena BDP-a prema proizvodnom principu, on će i poslužiti kao osnova za komentarisanje.

Osnovni scenario predviđa realne stope rasta BDP-a u periodu 2014 - 2016, i to 3,6% u 2014, 3,5% u 2015. i 3,8% u 2016. godini. Nominalne stope rasta BDP-a u istom periodu se kreću od 6,2% u 2014, 6,1% u 2015. i 6,4% u 2016. godini (Makroekonomske projekcije, 2014-2016).

Po istom scenariju doprinos industrije (bez građevinarstva) rastu BDP-a u periodu 2014-2016 bi trebalo da bude 0,2% u 2014. i po 0,3% u 2015. i 2016. godini. Građevinarstvo ima veće stope i one iznose 0,7%, 0,6% i 0,8% respektivno. Doprinos rastu sektora *snabdijevanje električnom energijom* se predviđa da bude 0,1% za sve tri godine, a Sektor *vađenje ruda i kamena* je po doprinosu rastu na nivou od 0,1% za 2014. i 2015, a na nultom nivou za 2016. godinu.

Za Sektor *prerađivačka industrija* je predviđeno smanjenje doprinosa rastu od 0,1% u 2014. i rast po stopi od 0,1% u preostale dvije godine. Ovaj sektor će po predviđanjima zadržati strukturu u BDP-u na nivou od 2,6%. Realna stopa rasta će u 2014. biti negativna (-2,0%), a u 2015. i 2016. godini se predviđa rast po stopi od 3,0% i 3,5%, respektivno.

Učešće industrije u BDP-u (bez građevinarstva) je projektovano na nivou od 10,0% za 2014. i 2015. i 9,9% za 2016. godinu. Realna stopa rasta je projektovana na 1,8% u 2014, 3,0% u 2015. i 2,9% u 2016. godini, dok je doprinos rastu BDP-a na nivou od 0,2% za 2014. i po 0,3% za 2015. i 2016. godinu.

Građevinarstvo u strukturi BDP-a bi trebalo da učestvuje sa 5,1%, 5,5% i 6,0%, sa realnim stopama rasta od 15,0%, 12,0% i 14,0%, što bi trebalo da doprinese rastu BDP-a za 0,7%, 0,6% i 0,8% respektivno.

U narednoj tabeli su prikazane stope rasta, doprinosi stopi rasta i struktura BDP-a po osnovnom (realnom) scenariju, proizvodni pristup.

Tabela 3.3. BDP po proizvodnom pristupu: ostvareno u 2012. godini i predviđanje za 2013 (samo struktura), 2014, 2015. i 2016. godinu

	2012			2013	2014			2015			2016		
	Ostvarena stopa rasta (OSR)	Doprinos rasta (DR)	Struktura BDP (S)	S	Realna SR	DR	S	Realna SR	DR	S	Realna SR	DR	S
BDP	-2,5	-2,3	100,0	100,0	-	3,6	100,0	-	3,5	100,0	-	3,8	100,0
Neto porezi	-5,3	-0,9	16,3	17,5	4,0	0,7	17,6	4,0	0,7	17,6	4,2	0,7	17,7
Bruto dodata vrijednost	-2,0	-1,5	83,7	82,5	-	2,9	82,4	-	2,7	82,4	-	3,0	82,3
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	-10,5	-0,8	7,4	7,4	5,5	0,4	7,5	4,5	0,3	7,6	4,5	0,3	7,6
Vađenje ruda i kamena	-7,7	-0,1	1,1	1,0	7,0	0,1	1,1	5,0	0,1	1,1	3,0	0,0	1,1
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA	-12,9	-0,6	4,3	2,8	-2,0	-0,1	2,6	3,0	0,1	2,6	3,5	0,1	2,6
Snabdijevanje električnom energijom	1,4	0,0	2,8	4,2	3,0	0,1	4,2	3,0	0,1	4,2	3,0	0,1	4,2
Snabdijevanje vodom	0,1	0,0	2,2	2,2	2,0	0,0	2,2	2,0	0,0	2,1	2,0	0,0	2,1
Građevinarstvo	-11,9	-0,5	4,6	4,6	15,0	0,7	5,1	12,0	0,6	5,5	14,0	0,8	6,0
Trgovina na veliko i malo; opravka motornih vozila	-1,8	-0,2	12,3	12,1	3,5	0,4	12,0	3,5	0,4	12,0	4,0	0,5	12,1
Saobraćaj i skladištenje	-4,1	-0,2	4,1	4,0	4,0	0,2	4,0	3,5	0,1	4,0	4,0	0,2	4,0
Usluge pružanja smještaja i ishrane	3,2	0,2	6,7	6,7	6,0	0,4	6,8	5,0	0,3	6,9	5,0	0,3	7,0
Informacije i komunikacija	2,2	0,1	4,9	4,9	3,0	0,1	4,8	3,0	0,1	4,8	3,0	0,1	4,8
Finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	-1,8	-0,1	4,1	4,1	3,0	0,1	4,1	3,0	0,1	4,0	3,0	0,1	4,0
Poslovanje nekretninama	0,9	0,1	7,2	7,0	2,0	0,1	6,9	2,0	0,1	6,8	2,0	0,1	6,7
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	3,9	0,1	2,9	2,9	1,0	0,0	2,8	1,0	0,0	2,7	1,0	0,0	2,6
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	4,3	0	0,9	0,9	1,0	0,0	0,9	1,0	0,0	0,8	1,0	0,0	0,8
Državna uprava, odbrana, obavezno socijalno osiguranje	2,8	0,2	7,8	7,8	1,0	0,1	7,6	1,0	0,1	7,4	1,5	0,1	7,3

Izvor: Preliminarne projekcije iz Predpristupnog ekonomskog programa za Crnu Goru 2013-2016, Ministarstvo finansija, Sektor za ekonomsku politiku i razvoj

D. Zaposlenost u sektoru industrijske proizvodnje

U sektoru industrijske proizvodnje u 2001. godine je radilo 36.690 lica, da bi se taj broj kontinuirano smanjivao tokom 2002. i 2003. godine kada je iznosio 35.829 odnosno 34.054. U 2004. godini dolazi do povećanja broja zaposlenih u ovom sektoru kada je broj zaposlenih iznosio 36.355, da bi se u 2005. godine taj broj ponovo smanjio i iznosio 35.546.

Krajem 2006. godine broj zaposlenih u sektoru industrijske proizvodnje je ponovo neznatno porastao i iznosio je 35.851. Tokom 2007. godine industrija je zapošljavala 35.044 osoba. Krajem 2008. godine u sektoru industrijske proizvodnje opet je došlo do smanjivanja zaposlenosti, kada je bilo 34.098 zaposlenih lica, da bi se taj broj smanjivao u toku naredne 2009, 2010 i 2011. godine i na kraju 2012. godine dostigao broj od 18.028 zaposlenih (tabela 3.4).

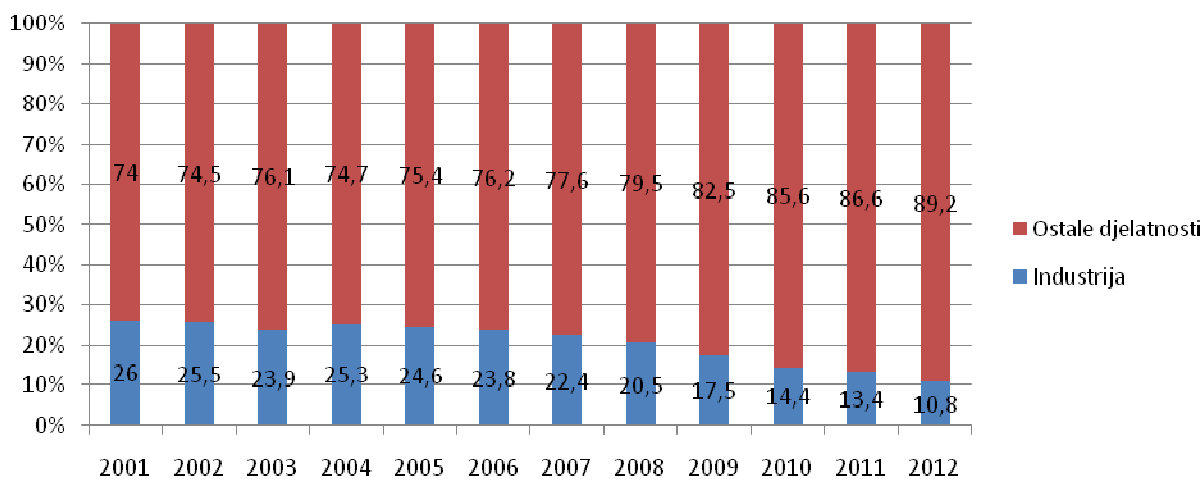
Može se uočiti da je broj zaposlenih u ovoj oblasti bio uglavnom konstantan sve do 2010. godine, kada je došlo do značajnog smanjenja broja zaposlenih u industrijskoj proizvodnji. Razloge za ovim značajnim smanjivanjem treba tražiti u neefikasnosti velikih industrijskih sistema koji su se prvi našli na udaru svjetske ekonomske krize.

Tabela 3.4: Učešće zaposlenih u industrijskoj proizvodnji u ukupnoj zaposlenosti u periodu od 2001. do 2012. godine

GODINA	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Zaposleni u industrijskoj proizvodnji	36.690	35.829	34.054	36.355	35.546	35.851	35.044	34.098	30.458	23.264	21.804	18.028
Ukupna zaposlenost	141.112	140.778	142.672	143.479	144.340	150.800	156.408	166.221	174.152	161.742	163.082	166.531
Učešće zaposlenih u industrijskoj proizvodnji u ukupnoj zaposlenosti (%)	26,00	25,45	23,86	25,33	24,62	23,77	22,4	20,5	17,5	14,4	13,4	10,8

Izvor: MONSTAT

Grafik 3.3: Učešće zaposlenih u industriji u ukupnom broju zaposlenih u periodu od 2001. do 2012. godine

Izvor: MONSTAT

Zaposleni u industrijskoj proizvodnji čine 10,8% ukupnog broja registrovanih zaposlenih osoba u Crnoj Gori na kraju 2012. godine, što je najniži nivo u posmatranom periodu. Učešće zaposlenih u industriji u 2001. godini bio je na visokom nivou od 26% i od tada se konstantno smanjuje sa posebno ubrzanim trendom tokom 2010, 2011 i 2012. godine (grafik 3.3).

Ukoliko se posmatra zaposlenost po sektorima industrijske proizvodnje (tabela 3.5), najviše zaposlenih je u sektoru prerađivačke industrije. U prerađivačkoj industriji bilo je zaposleno preko 70% ukupno zaposlenih u industrijskoj proizvodnji, tokom cijelog posmatranog perioda. Preciznije, taj procenat se smanjio sa 73,0% u 2001. godini na 72,3% u 2012. godini.

Zaposleni u sektoru proizvodnja električne energije, gasa i vode trenutno čine 17,2% zaposlenih u industriji, dok je taj procenat 2001. godine bio na nivou od 15,7%. U sektoru vađenje ruda i kamena u 2001. bilo je zaposleno 11,3% od ukupnog broja zaposlenih u industriji, dok je u 2012. godine u ovom sektoru zaposleno svega 10,5% (grafik 3.4).

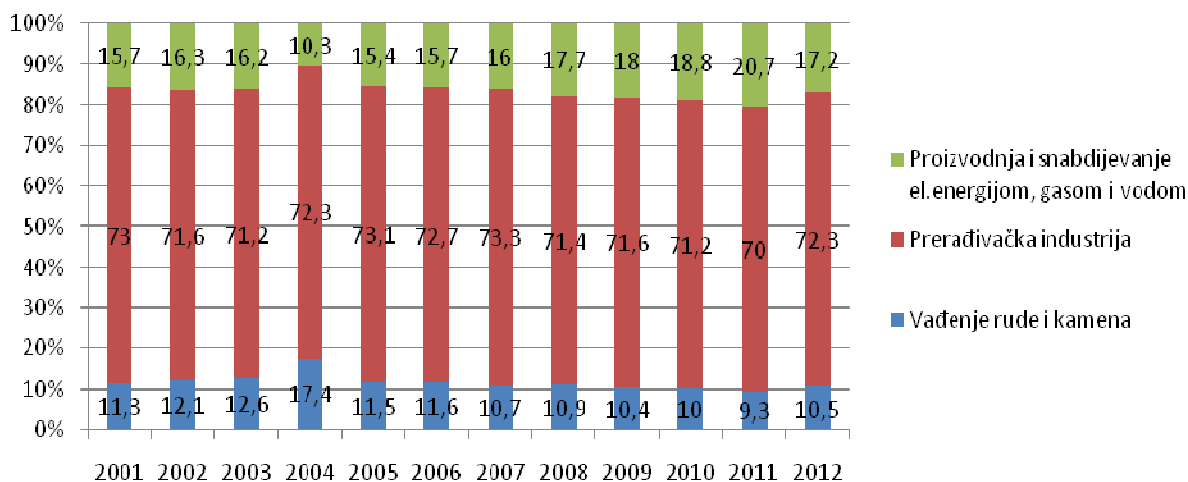
Tabela 3.5: Zaposleni u sektoru industrijske proizvodnje u periodu od 2001. do 2012. godine

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Vađenje ruda i kamena	4.132	4.346	4.278	4.578	4.079	4.159	3.753	3.721	3.178	2.332	2.028	1.893
Prerađivačka industrija	26.786	25.645	24.241	26.286	25.971	26.065	25.697	24.335	21.824	16.563	15.313	13.041
Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, gasom i vodom	5.772	5.838	5.535	5.491	5.496	5.627	5.594	6.042	5.456	4.369	4.463	3.094
Industrija – ukupno	36.690	35.829	34.054	36.355	35.546	35.851	35.044	34.098	30.458	23.264	21.804	18.028

Izvor: MONSTAT

Na sljedećem grafiku dat je pregled strukture zaposlenih u industriji iz kojeg se vidi značaj i učešće prerađivačke industrije Crne Gore u ukupnom broju zaposlenih u industriji.

Grafik 3.4: Struktura zaposlenih u industriji u periodu od 2001. do 2012. godine

Izvor: MONSTAT

U sektoru industrijske proizvodnje u 2001. godini radilo je 36.690 lica, da bi se taj broj smanjio do 2012. godine i iznosio 18.028, što čini pad od 49% u odnosu na početno razdoblje desetak godina ranije.

Najznačajnije apsolutno smanjenje je ostvareno u sektoru prerađivačke industrije, u kojoj se broj zaposlenih sa 26.786, koliko je iznosio 2001. godine, smanjio na 13.041 u 2012. godini, što je pad od više od 48% u odnosu na početak posmatranog perioda.

Broj zaposlenih u sektoru vađenje ruda i kamena je smanjen sa 4.132 u 2001. godini na 1.893 u 2012. godini, dok je u istom periodu u sektoru proizvodnja električne energije, gasa i vode broj zaposlenih smanjen sa 5.772 na 3.094 lica.

E. Strane direktne investicije u sektoru industrijske proizvodnje

Tokom 2012. godine zabilježen je pozitivan trend u kretanju priliva stranih direktnih investicija. Preliminarni podaci za 2012. godinu pokazuju da je neto priliv SDI iznosio 453,6 miliona eura, što je za 16,6% više u poređenju sa prethodnom godinom. U 2012. godini evidentan je trend rasta priliva SDI u formi ulaganja u nekretnine za 22,7% i interkompanijskog duga za 22,2%, kao i povećanje investicija u preduzeća i banke za 34,9% u poređenju sa 2011. godinom.

Kada je u pitanju sektorska distribucija SDI, uz turizam i finansije, industrija se nalazi u samom vrhu oblasti koje privlače najviše SDI.

Prema podacima Agencije za promociju stranih investicija Crne Gore značajno povećanje učešća stranih direktnih investicija u oblasti industrije u ukupnim stranim direktnim investicijama ostvareno je u 2009. godini nakon investicija u Elektroprivredu Crne Gore od strane italijanske kompanije A2A.

Iako je nakon naglog skoka SDI u oblasti industrije uslijedio značajan pad, ipak je udio SDI u industriji u 2010. godini dvostruko veći u odnosu na period od 2006. do 2008. godine.

Tabela 3.6: Struktura stranih direktnih investicija po sektorima od 2006. do 2011. godine

GODINA	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Finansije	33%	30%	28%	11%	24%	21%
Turizam	25%	23%	22%	14%	21%	24%
Građevinarstvo	10%	12%	14%	8%	9%	8%
INDUSTRIJA	10%	12%	10%	48%	22%	23%
Usluge	8%	9%	11%	6%	9%	10%
Transport i logistika	4%	5%	5%	4%	5%	4%
Poljoprivreda	2%	2%	2%	2%	2%	2%
Ostalo	8%	7%	8%	7%	8%	8%
UKUPNO (u milionima eura)	505	678	685	1,07	692	534

Izvor: MIPA (podaci za 2012. godinu će biti dostupni početkom 2014. godine)

Zahvaljujući ovim kretanjima industrija je uz finansije i turizam jedan od tri najprivlačnija sektora za strane direktne investicije u Crnoj Gori. Može se pretpostaviti da će se ovakvi trendovi nastaviti i u narednim godinama, što bi se veoma pozitivno odrazilo na ekonomiju Crne Gore u cjelini.

F. Učešće industrijske proizvodnje u izvozu

Ukupna spoljnotrgovinska razmjena Crne Gore za 2012. godinu, prema podacima MONSTAT-a, iznosila je 2.187,7 miliona eura, što ukazuje na pad od 4% u odnosu na prethodnu godinu. Izvezeno je robe u vrijednosti od 366,9 miliona eura, što je manje za 19,3% u odnosu na prethodnu godinu, a uvezeno 1.820,9 miliona eura, što je manje za 0,1% u odnosu na isti period. Pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 20,1% i manja je u odnosu na pokrivenost u prethodnoj godini, kada je iznosila 24,9%.

U strukturi izvoza prema klasifikaciji SMTK (Standardna međunarodna trgovinska klasifikacija) najviše su zastupljeni proizvodi svrstani prema materijalu - sektor 6, u iznosu od 154 miliona eura, koji čine obojeni metali u iznosu od 128,6 miliona, i gvožđe i čelik u iznosu od 16,3 miliona eura.

Dodatno, posmatrano u kontekstu glavnih izvoznika u zemljama Zapadnog Balkana, potvrđuje se dominacija tradicionalnih sektora kao što su industrije metala i prehrane, u zavisnosti od različitosti ekonomija. Zajednička odlika je da metalna industrija ostaje glavna izvozna industrija u gotovo svim ekonomijama.

Prema RCA indeksu koji mjeri izvoznu specijalizaciju zemlje, Crna Gora ima komparativnu prednost u izvozu proizvoda od drveta, osnovnih metala i prehrambenih proizvoda, pića i duvana. RCA indeks upoređuje udio datog sektorskog izvoza u državnom ukupnom izvozu sa udjelom istog sektorskog izvoza u svjetskom izvozu. Kada vrijednost ovog indeksa prelazi 1, za državu se kaže da ima komparativnu prednost u toj industriji. RCA indeks takođe obezbjeđuje korisne informacije o potencijalnim trgovinskim odnosima između partnera. Privrede sa sličnim RCA profilima malo je vjerovatno da trguju međusobno, osim ukoliko je uključena međuindustrijska trgovina.

Tabela 3.7: Učešće industrijske proizvodnje u ukupnom izvozu od 2005. do 2012. godine

Godina	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Industrijska proizvodnja (milioni eura)	260	282	284	333,2	336,8	395,7	289,6	247,3
Ukupan izvoz	369,3	441,1	454,7	416,2	277,0	330,4	454,4	366,9
Industrijska proizvodnja (% izvoza)	70,4	63,9	62,4	80,0	121,6	119,8	85,7	67,4

Izvor: MONSTAT

Za posmatrani period, izvoz industrijske proizvodnje u prosjeku čini 78,1% ukupnog izvoza. Tokom 2009. i 2010. godine primjetan je znatan rast učešća u ukupnom izvozu, da bi nakon toga učešće u 2011. i 2012. godini palo na 85,7%, odnosno 67,4%.

4. SWOT analiza industrijskog sektora Crne Gore

SWOT analiza je metod strateške analize koja u obzir uzima, prvo, spoljašnji faktor, tj. okruženje industrije neke države, pojedinačnog industrijskog sektora ili kompanije koja emituje prilike ili prijetnje po njihovu stratešku poziciju, i drugo, unutrašnji faktor kroz koji se ispoljavaju snage i slabosti. SWOT analiza za industrijski sektor Crne Gore zahtijeva tri napomene.

Prvo, SWOT analiza se može posmatrati na nivou sektora, industrija i kompanija. Ovdje je fokus na nivou industrija, uz napomenu da ocjene za taj nivo mogu značajno da odstupaju od procjene za nivo kompanija, s obzirom da u jednoj industriji postoje kompanije sa veoma različitim strateškim pozicioniranjem u odnosu na spoljašnje (prilike i prijetnje) i unutrašnje faktore (snage i slabosti).

Drugo, SWOT analiza se može posmatrati u različitim dimenzijama spoljašnjeg okruženja, kao što je to, na primjer, dimenzija domaćeg, regionalnog, evropskog ili globalnog tržišta, koja mogu emitovati različite vrste spoljašnjih uticaja u smislu prilika i prijetnji. U ovoj analizi će te dimenzije biti integrisane prema dominantnom uticaju koje imaju na pojedine industrije u okviru metalnog sektora.

Treće, SWOT analiza ima svoju vremensku dimenziju koja se odnosi na neki period u budućnosti. U ovoj analizi se taj vremenski period limitira na narednih pet godina, zbog toga što je to period u kome se mogu predvidjeti određene promjene u uslovima prilično stabilnog okruženja industrijskog sektora i što je to dovoljno dug period za sprovođenje određenih strateških odluka o konkurentnosti.

Uticaji spoljašnjeg okruženja na konkurentnost industrije kao cjeline mogu biti pozitivni, sa efektima stvaranja prilika za rast konkurentnosti, i negativni, sa efektima stvaranja prijetnji njegovoj konkurentnosti. Isti uticaj iz spoljašnjeg okruženja može u različitim industrijama biti ocijenjen različito. Na primjer, liberalizacija spoljne trgovine može u industriji metala biti ocijenjena kao prilika, a u sektoru proizvodnje namještaja kao prijetnja. S druge strane, isti uticaji mogu sa različitim intenzitetom stvarati efekte prilika.

U načelu se može reći da spoljašnje okruženje presudno utiče na ponašanje kompanija i na njihov strateški izbor. Zbog toga je neophodno stvarati uslove da se i domaće i inostrane kompanije privuku da plasiraju investicije i pokrenu novi biznis na ovim prostorima.

Istovremeno, moraju se stvarati uslovi da domaće kompanije imaju pogodan pristup elementima međunarodne baze konkurentnosti, kako bi se osigurala sinergija za uvećanje konkurentskih sposobnosti.

Spoljašnje okruženje predstavlja izvor prilika ili prijetnji koje industrija, sektori ili pojedinačne kompanije svojim strateškim pozicioniranjem treba da pretvore u konkurentne prednosti, odnosno predstavlja potencijalne konkurentne nedostatke.

PREDNOSTI	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> ❖ kvalitetna radna snaga ❖ reformski procesi započeti u najvećem broju industrijskih sektora ❖ rast privatnog sektora ❖ uspostavljanje povjerenja na regionalnom nivou ❖ prirodni resursi ❖ očuvana životna sredina u neindustrijalizovanim oblastima 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ visok stepen razlika u regionalnom razvoju ❖ nezavršen proces privatizacije ❖ nedovoljan broj greenfield investicija ❖ nedovoljna ulaganja u razvoj privrede ❖ nedovoljno razvijena saobraćajna i komunalna infrastruktura ❖ veoma niska stopa izdvajanja za obrazovanje i nauku iz BDP-a ❖ neplanska eksploatacija prirodnih resursa ❖ loša praksa upravljanja otpadom ❖ nedostatak podsticaja za smanjenje zagađenja
ŠANSE	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> ❖ integracija u EU ❖ uključivanje u fondove EU ❖ uvođenje normi i standarda EU kojima se obezbeđuje kvalitet životne sredine ❖ završetak privatizacije ❖ korišćenje javno-privatnog partnerstva ❖ uvođenje novih tehnologija i primjena inovacija ❖ unapređenje energetske efikasnosti ❖ racionalno korišćenje sirovina 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ porast nezaposlenosti, rast zaduženosti i usporen privredni razvoj ❖ nepovoljni demografski trendovi ❖ nastavak trenda smanjenja učešća investicija u osnovna sredstva ❖ nedostatak investicija za izgradnju infrastrukture ❖ baziranje industrijske proizvodnje na zastarjelim tehnologijama

5. Pregled stanja industrijskih sektora u regionu i u srednjeevropskim zemljama

Analizirajući realne stope rasta BDP-a, tokom tranzicionog perioda od 2001. do 2012. godine, primjećuje se da je BDP u Crnoj Gori rastao sličnim tempom kao i BDP u zemljama u okruženju. Ipak, prosječna godišnja stopa rasta za posmatrani period je u Crnoj Gori bila veća nego u nekoliko susjednih zemalja (Srbija, Makedonija, Hrvatska i Slovenija).

Tabela 5.1: Realne stope rasta BDP-a u % od 2001. do 2012. godine

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Prosjek 2001-2012
EU 27	2,1	1,3	1,5	2,6	2,2	3,4	3,2	0,4	-4,5	2	1,7	-0,4	1,29
Bugarska	4,2	4,7	5,5	6,7	6,4	6,5	6,4	6,2	-5,5	0,4	1,8	0,8	3,67
Mađarska	3,7	4,5	3,9	4,8	4	3,9	0,1	0,9	-6,8	1,1	1,6	-1,7	1,66
Poljska	1,2	1,4	3,9	5,3	3,6	6,2	6,8	5,1	1,6	3,9	4,5	1,9	3,78
Rumunija	5,7	5,1	5,2	8,5	4,2	7,9	6,3	7,3	-6,6	-1,1	2,2	0,7	3,78
Slovenija	2,9	3,8	2,9	4,4	4	5,8	7,0	3,4	-7,9	1,3	0,7	-2,5	2,15
Slovačka	3,5	4,6	4,8	5,1	6,7	8,3	10,5	5,8	-4,9	4,4	3,0	1,8	4,46
Crna Gora	1,1	2,5	2,4	4,4	4,2	8,6	10,7	6,9	-5,7	2,5	3,2	-2,5	3,19
Hrvatska	3,7	4,9	5,4	4,1	4,3	4,9	5,1	2,1	-6,9	-2,3	0,0	-2,0	1,90
Makedonija	-4,5	0,9	2,8	4,6	4,4	5	6,1	5	-0,9	2,9	2,8	-0,4	2,41
Srbija	5,3	4,3	2,5	9,3	5,4	3,6	5,4	3,8	-3,5	1,0	1,6	-1,7	3,08

Izvor: Eurostat, Monstat

Promjene u strukturi BDP-a, koje su evidentne u Crnoj Gori, a koje se ogledaju u povećanju učešća usluga i smanjenju učešća ostalih sektora (prije svega poljoprivrede i industrije), karakteristične su i za ostale zemlje.

Kao što pokazuje tabela 5.2, u 27 zemalja EU učešće usluga je u posmatranom desetogodišnjem periodu poraslo sa 69,7% na 73,5%. Kada je riječ o bivšim jugoslovenskim republikama, izuzetak je Makedonija, kod koje je učešće poljoprivrede ostalo na približno istom nivou u posmatranom periodu (12%), pri čemu je učešće usluga takođe povećano i to uglavnom na račun industrijske proizvodnje.

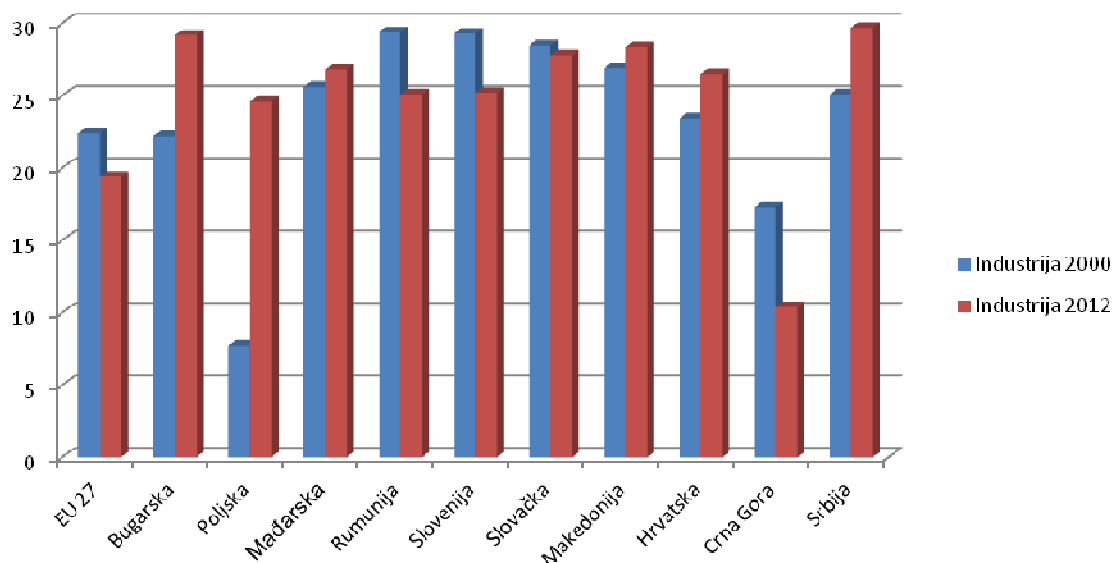
Tabela 5.2: Agregati upotrebe BDP (poljoprivreda, industrija, građevinarstvo, usluge), u %

	Poljoprivreda				Industrija				Građevinarstvo				Usluge			
	2000	2010	2011	2012	2000	2010	2011	2012	2000	2010	2011	2012	2000	2010	2011	2012
EU-27	2,3	1,7	1,7	1,8	22,4	18,8	19,5	19,4	5,6	6,0	6,3	5,8	69,7	73,5	72,5	73,1
Bugarska	13,1	5,6	5,6	5,5	22,2	21,4	24,7	21,0	4,6	8,1	6,5	5,1	60,1	64,9	63,3	68,4
Poljska	5,0	3,5	3,6	3,5	7,7	7,1	25,5	21,8	7,7	7,1	7,9	6,9	79,6	82,3	63	67,8
Mađarska	5,2	3,3	5,4	4,0	25,6	25	28,7	22,4	5,0	4,0	3,9	3,2	64,2	67,7	62,1	70,4
Rumunija	14,7	7,0	7,4	6,8	29,4	26,4	29,9	25,1	5,4	10	11,1	9,8	50,5	56,6	51,5	67,9
Slovenija	3,0	2,4	2,5	2,3	29,3	23,2	24,6	21,9	6,7	6,7	5,2	5,2	61,0	67,7	67,9	70,6
Slovačka	4,7	3,9	3,2	2,9	28,5	25,7	32,6	24,7	7,0	9,0	9,4	7,5	59,8	61,4	55	64,9
Makedonija	12,0	12,1	11,5	11,2	26,9	21,5	21,5	28,4	6,8	5,9	6,3	-	54,3	60,5	57,3	60,3
Hrvatska	6,5	5,5	5,2	4,2	23,4	19,0	20,5	22,9	5,1	6,7	6,0	4,6	65,0	68,8	68,4	68,3
Crna Gora	11,3	7,7	7,9	7,4	17,3	11,2	10,2	10,4	3,9	5,1	4,9	4,6	67,5	76,0	60,5	77,6
Srbija	19,8	8,5	9	8,8	25,1	19,3	26,6	20,4	3,4	4,0	4,7	3,7	51,7	68,2	64,3	67,1

Izvor: Eurostat, Monstat

Ukoliko samo posmatramo učešće industrijske proizvodnje u BDP-u, na narednom grafiku jasno se uočava da je došlo do smanjenja učešća industrijske proizvodnje u BDP-u u svim posmatranim zemljama. Ipak, uočava se i da je najznačajnije smanjenje učešća industrijske proizvodnje zabilježeno u Sloveniji, Srbiji i Crnoj Gori.

Grafik 5.1: Učešće industrije u BDP-u (tekuće cijene), u %

Izvor: MONSTAT, Eurostat

Strukturu BDP-a u Crnoj Gori, slično kao u nekim zemljama u okruženju (prije svega u Srbiji i Makedoniji), karakteriše veoma visoko učešće finalne potrošnje, visok nivo uvoza roba i usluga i nedovoljno učešće investicija u osnovna sredstva. Ekonomska kriza se, osim smanjenja svih komponenti BDP-a, ogledala u dodatnom pogoršanju ovako nepovoljne strukture BDP-a.

Naime, ekonomska kriza se posebno ogledala u smanjenju investicione tražnje, odnosno smanjenju investicija u osnovna sredstva. Podaci predstavljeni u narednoj tabeli jasno pokazuju da je agregatna upotreba BDP-a u zemljama koje još uvijek nijesu članice EU mnogo nepovoljnija od one u zemljama koje su članice EU.

Tabela 5.3: Agregati upotrebe BDP (finalna potrošnja, investicije, Saldo bilansa roba), u %

	Finalna potrošnja					Investicije u osnovna sredstva					Saldo bilansa roba				
	2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012
EU -27	78,0	80,6	80,2	79,7	58,5	21,1	19,1	18,5	18,5	17,8	-1,1	-0,3	-0,4	-0,2	2,3
Bugarska	83,0	79,5	79,0	78,1	79,9	33,6	28,9	22,8	21,5	21,4	-24,3	-8,8	-1,9	0,0	-3,7
Mađarska	76,0	77,1	75,1	74,3	75,2	21,4	20,7	18,6	17,9	17,4	-1,2	4,9	5,7	6,5	7,3
Poljska	80,1	79,6	80,2	79,1	79,3	22,4	21,2	19,9	20,2	19,1	-4,9	0,1	-1,2	-1,2	0,3
Rumunija	80,7	80,2	78,4	78,1	81,7	31,9	24,4	24,7	26,0	26,7	-13,6	-6,0	-5,7	-5,3	-5,2
Slovenija	71,3	75,8	77,9	78,3	77,7	28,8	23,1	19,7	18,6	17,8	-7,2	2,2	1,5	1,5	4,8
Slovačka	74,7	80,9	77,7	75,6	75,3	24,7	20,7	21,0	23,1	20,1	-1,6	-0,5	-0,2	0,5	5,2
Srbija	97,1	99,6	99,8	96,3	96,5	23,8	18,8	17,8	18,5	17,8	-27,7	-17,6	-17,1	-16,4	-17,8
Crna Gora	113,8	106,2	105,6	104,0	105,2	38,3	26,8	21,1	18,4	18,5	-54,4	-33,3	-28,4	-22,2	-24,7
Hrvatska	77,3	78,6	79,5	79,7	79,9	27,6	24,5	20,8	19,2	18,4	-22,7	-3,5	-0,4	-0,1	0,7
Makedonija	98,5	95,7	93,8	93,4	93,2	21,0	19,9	19,1	20,6	23,0	-26,1	-21,9	-18,7	-19,6	-22,7

Izvor: Eurostat, nacionalni zavodi za statistiku, MONSAT za Crnu Goru

Kada govorimo o agregatima upotrebe BDP-a sa stanovišta razvoja, investicije u osnovna sredstva predstavljaju najvažniji segment potrošnje BDP. Međutim u Crnoj Gori investicije u osnovna sredstva i dalje čine mali dio BDP-a.

Evidentno je da je ekonomski rast koji je ostvaren u 2006, 2007. i 2008. godini doveo do značajnog rasta investicija u osnovna sredstva u svim posmatranim zemljama, pa i Crnoj Gori. Međutim, finansijska kriza koja je uslijedila uticala je značajno na smanjenje investicija (tabela 5.4).

Tabela 5.4: Investicije u osnovna sredstva, kao % BDP u periodu od 2001. do 2012. godine

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
EU 27	20,2	19,6	19,5	19,6	20,0	20,7	21,3	21,1	19,1	18,5	18,5	17,8
Mađarska	23,0	23,1	22,2	22,5	23,1	21,8	21,4	21,4	20,7	18,6	17,9	17,4
Rumunija	20,5	21,3	21,5	21,8	23,7	25,6	30,2	31,9	24,4	24,7	26,0	26,7
Bugarska	18,3	18,3	19,0	20,4	25,7	27,6	28,7	33,6	28,9	22,8	21,5	21,4
Hrvatska	19,4	21,2	25,0	25,5	24,6	26,1	26,2	27,6	24,5	20,8	19,2	18,4
Češka	28,0	27,5	26,7	25,8	24,9	24,7	25,2	23,9	24,6	24,5	24,1	23,1
Slovačka	28,5	27,4	24,7	24,0	26,5	26,5	26,1	24,7	20,7	21,0	23,1	21,0
Crna Gora	16,9	17,5	14,6	13,3	17,1	21,9	32,2	38,3	26,8	21,1	18,4	18,5
Srbija	10,7	12,4	16,8	19,2	19,0	21,0	24,3	23,8	18,8	17,8	18,5	17,8

Izvor: Eurostat, nacionalni zavodi za statistiku, MONSAT za Crnu Goru

Trend rasta industrijske proizvodnje u tranzicionim zemljama započeo u drugoj polovini devedesetih godina prošloga vijeka, nastavljen je i u periodu od 2001. do 2008. godine. Zahvaljujući tržišnim reformama, prilivu stranih direktnih investicija i strukturnim promjenama proizvodnje i izvoza, većina zemalja u tranziciji Centralne i Istočne Evrope značajno je povećala svoje izvozne performanse, što se odrazilo i na povećanje industrijske proizvodnje.

Svjetska finansijska kriza prekinula je ovakva pozitivna kretanja, pa su sve zemlje tokom 2009. godine zabilježila negativne stope rasta industrijske proizvodnje. Ipak, tokom 2011. godine može se primijetiti blagi oporavak gotovo u svim zemljama, osim u Crnoj Gori i Hrvatskoj. U 2012. godini bilježe se negativni trendovi u gotovo svim obuhvaćenim zemljama, osim u Poljskoj, Rumuniji i Slovačkoj (tabela 5.5).

Tabela 5.5: Nivo industrijske proizvodnje od 2002. do 2012. godine

(prethodna godina = 100)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
EU -27	-0,4	0,6	2,4	1,4	4,0	3,7	-1,8	-13,7	6,8	3,3	-2,1
Bugarska	4,7	12,8	12,7	7,0	6,1	9,7	0,3	-18,2	2,1	5,8	-0,3
Mađarska	3,3	6,5	6,9	7,2	10,6	8,1	-0,9	-17,6	10,5	5,6	-1,8
Poljska	1,6	8,4	12,3	4,1	12,3	9,2	2,4	-3,8	11,1	6,7	1,2
Rumunija	0,2	-0,8	1,5	-2,9	9,9	10,0	2,6	-5,5	5,5	7,4	2,4
Slovenija	2,1	0,9	3,8	4,6	6,3	7,3	1,4	-17,3	7,2	1,3	-1,1
Slovačka	7,0	15,5	3,5	-0,7	15,8	16,8	14,5	-15,5	8,2	5,3	7,9
Hrvatska	4,9	3,3	2,5	5,0	4,3	5,0	0,7	-9,2	-1,4	-1,2	-5,5
Crna Gora	0,6	2,1	13,8	-1,9	1,0	0,1	-2,0	-32,2	17,5	-10,3	-7,1
Srbija	1,8	-2,9	6,5	0,9	4,2	4,0	1,3	-12,6	2,5	2,1	-2,9
Makedonija	-	-	-	-	5,9	3,9	5,0	-8,7	-4,8	6,9	-2,7

Izvor: Eurostat i Nacionalne statistike tranzicionih zemalja

Iz prethodno datih podataka, može se zaključiti da je industrija jedan od najbitnijih faktora ekonomskog razvoja u zemljama EU. Ipak zemlje Balkana, posebno one koje još nijesu članice EU, iako još uvijek imaju značajno učešće industrije u BDP-u ne bez investicija u industriju, domaćih a prije svega stranih, ne mogu računati na toliko značajan doprinos ekonomskom rastu ovog sektora kao što je to u zemljama EU ili pak u ostalim zemljama Istočne Evrope.

Jedna od najznačajnijih karakteristika razvoja industrije u zadnjim godinama je u promjeni strukture industrijske proizvodnje. Generalno govoreći, najveći pad učešća imale su radno-intenzivne grane (prehrambena i tekstilna industrija, kao i proizvodnja drveta i proizvoda od drveta).

Naprotiv, nadprosječan rast učešća (posljedica visokog porasta proizvodnje), zabilježili su industrije zasnovane na korišćenju savremene tehnologije i ekonomije obima: elektroindustrija i industrija preciznih uređaja u svim zemljama, proizvodnja kancelarijske opreme (Mađarska) i proizvodnja motornih vozila (u svim zemljama osim Estonije).

Vodeće industrijske oblasti Evropske unije su mašinska, elektronska, hemijska i farmaceutska industrija. Sve zemlje Istočne Evrope, koje su članice Evropske unije imaju značajno visok nivo industrijske proizvodnje, kao i prosječne stope rasta u periodu od 2001. do 2010. godine.

Zahvaljujući tržišnim reformama, prilivu stranih direktnih investicija i strukturnim promjenama proizvodnje i izvoza, većina zemalja u tranziciji Centralne i Istočne Evrope značajno je povećala svoje izvozne performanse, što se odrazilo i na povećanje industrijske proizvodnje.

Značajan porast izvoza je uglavnom posljedica pristupa tržištu EU. Ovo je posljedica ne samo zbog toga što je to tržište najbliže, već i zbog toga što je to tržište na kojem ove zemlje imaju

komparativne prednosti. Razlog je u tome što su značajni industrijski kapaciteti preseljeni u zemlje u tranziciji iz visoko industrijskih zemalja EU.

Zemlje u tranziciji imaju značajnu prednost u proizvodnji industrijskih proizvoda, naročito ako je riječ o onima koje zahtijevaju kvalifikovan rad, koji u ovim zemljama predstavlja značajnu prednost, jer je rad u njima jeftiniji i produktivniji.

U zemljama u tranziciji glavni faktor koji utiče na rast BDP je dinamičan rast industrijskog sektora. Rast industrijskog sektora u zemljama Centralne i Istočne Evrope pokazuje visok stepen međunarodne konkurentnosti, što ukazuje na dalji snažan ekonomski rast u zemljama novim članicama Evropske unije (EU-12).

Za razliku od uspješnih zemalja u tranziciji, koje su zahvaljujući tržišnim reformama i intenzivnim stranim direktnim investicijama izvršile specijalizaciju svoje proizvodnje i njenu strukturnu usklađenost sa potrebama inostrane uvozne tražnje, industrijska proizvodnja u Crnoj Gori se suočava sa drugim tendencijama koji su već prije analizirani.

Integracioni procesi zemalja Jugoistočne Evrope u EU još nijesu završeni. Privrede zemalja u tranziciji, a naročito balkanskih zemalja, veoma sporo sustižu nivo životnog standarda razvijenih zapadnih zemalja. Jugoistočna Evropa danas je najnerazvijenije područje u Evropi što nije bio slučaj u prošlosti.

Industrijska proizvodnja država Jugoistočne Evrope zaostaje ne samo za razvijenim evropskim zemljama, nego i značajno za grupom zemalja Centralne Evrope (EU-10) koje su primljene u EU tokom 2004. godine, kao i najnovijih članica EU, Rumunije i Bugarske, koje su primljene naknadno u EU, tj. tokom 2007. godine.

6. Prerađivačka industrija Crne Gore do 2013. godine

Sektor prerađivačke industrije je najznačajniji dio sektora industrijske proizvodnje i obuhvata preduzeća koja se bave mehaničkom, fizičkom i hemijskom transformacijom materijala, supstanci ili komponenata u nove proizvode.

Sektor prerađivačke industrije, po Klasifikaciji djelatnosti 2010, čine sledeći podsektori:

- Proizvodnja prehrambenih proizvoda
- Proizvodnja pića
- Proizvodnja duvanskih proizvoda
- Proizvodnja odjevnih predmeta
- Proizvodi od drveta, plute i sl.
- Proizvodnja papira i proizvoda od papira
- Štampanje i umnožavanje audio i video zapisa
- Proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda
- Proizvodnja osnovnih farmaceutskih proizvoda i preparata
- Proizvodnja proizvoda od gume i plastike
- Proizvodnja proizvoda od ostalih nemetalnih minerala
- Proizvodnja osnovnih metala
- Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina i uređaja
- Proizvodnja mašina i opreme na drugom mjestu nepomenute
- Proizvodnja namještaja
- Popravka i montaža mašina i opreme

U skladu sa Zakonom o Klasifikaciji djelatnosti (Službeni list Crne Gore, br. 18/11), u aprilu 2011. godine, uveden je novi način klasifikacije predmetnih oblasti, pri čemu je došlo do određenih promjena unutar postojećih podjela. Međutim, pošto se u ovoj strategiji, u smislu ocjene aktuelnog stanja i trendova kretanja, kako u oblasti industrije, tako i u njenim sektorima i podsektorima, najčešće posmatra period 2001-2012, svi podaci su obrađivani po staroj klasifikaciji iz 2001. godine. Zapravo, tako je jedino bilo moguće obezbijediti vremenski kontinuitet podataka, na bazi kojih su donešeni određeni zaključci. Takođe, bitno je napomenuti da nova klasifikacija KD 2010 ne uzrokuje veće promjene podataka u posmatranim podsektorima prerađivačke industrije, tako da su zaključci na osnovu navedenih podataka potpuno validni.

Prosječno učešće prerađivačke industrije u BDP-u Crne Gore u periodu od 2000. god. do 2005. godine, prema podacima MONSTAT-a, iznosilo je 10,8%. Sektor prerađivačke industrije zapošljava 7,8% registrovanih zaposlenih osoba, dok čini 72,4% zaposlenosti u sektoru industrije.

Tabela 6.1: Indeksi fizičkog obima prerađivačke industrije od 2002. do 2012. godine

(prethodna godina = 100)

Godina	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Industrija – ukupno	100,6	102,4	113,8	98,1	101	100,1	98,0	67,8	117,5	89,7	92,9
Prerađivačka industrija	102,3	97,9	113,1	102,5	100,1	109,3	88,7	61,4	97,0	106,8	89,9

Izvor: Monstat

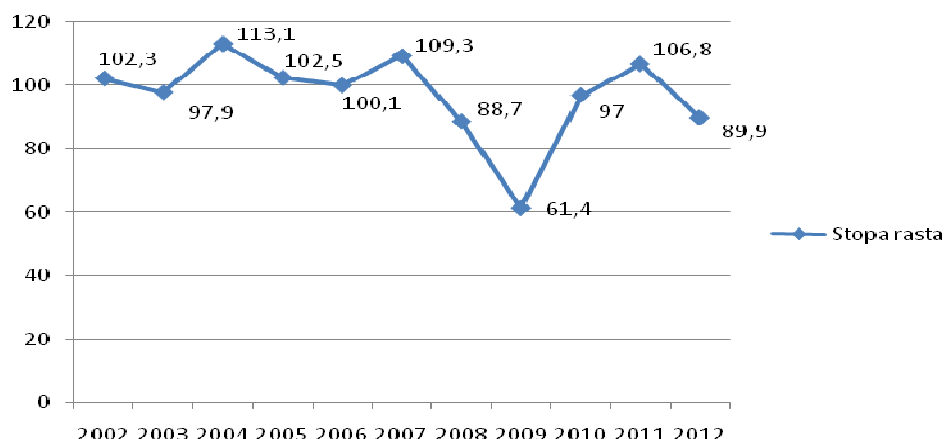
Iz prethodne tabele se uočava da je prerađivačka industrija u periodu 2002-2007 konstantno bilježila rast, izuzev 2003. godine, kada je ostvaren pad u odnosu na prethodnu godinu. Tokom 2003. godine samo podsektori Proizvodnja prehrambenih proizvoda, pića i duvana i Proizvodnja osnovnih metala i metalnih proizvoda su ostvarili rast u odnosu na 2002. godinu, od 1,4% odnosno 1,5%. U tom periodu naročito je došlo do pada proizvodnje podsektora Proizvodnja tekstila i tekstilnih proizvoda za 24,8% i podsektora Proizvodnja papira, izdavanje i štampanje od 40,8% (na bazi tabele 3.1). Primjetno je da je pad ponovo uslijedio tokom 2008, 2009. i 2010. godine, što se može povezati sa globalnom ekonomskom krizom u svijetu.

Najveći rast sektora prerađivačke industrije od 13,1% zabilježen je u 2004. godini i to kao posljedica rasta proizvodnje u većini značajnijih podsektora. Naime, nekoliko podsektora u prerađivačkoj industriji povećali su svoju proizvodnju u 2004. godinu. Industrija hrane, pića i duvana je povećala proizvodnju za 23,6% u odnosu na prethodnu godinu.

Pored toga, jedan od glavnih podsektora u okviru prerađivačke industrije - proizvodnja osnovnih metala i metalnih proizvoda povećao je svoju proizvodnju za 13,4% u odnosu na 2003. godinu. Podsektor proizvodnja tekstila i tekstilnih proizvoda povećao je svoju proizvodnju za 17,1% u 2004. godini. Podsektor prerada drveta i proizvodi od drveta povećao je svoju prosječnu proizvodnju u 2004. godine za 20,5%, a podsektor Proizvodnja hemijskih proizvoda i vlakana povećao je svoju prosječnu proizvodnju za 67,2%.

Kao što smo već naveli, 2008. i 2009. godina bile su posebno neaktivne godine za prerađivačku industriju. U 2008. godini došlo je do smanjenja od 11,3%, a u 2009. godini za čak 38,6% u odnosu na prethodnu godinu. U 2008. godini gotovo svi podsektori su zabilježili pad u odnosu na prethodnu godinu, osim podsektora Proizvodnja prehrambenih proizvoda, pića i duvana i Proizvodnja kože i predmeta od kože. U 2009. godini podsektori Proizvodnja mašina i uređaja i Proizvodnja hemijskih proizvoda i vlakana bilježe pozitivne stope rasta.

Na kraju 2011. godine prerađivačka industrija bilježi stopu rasta od 6,8% u odnosu na prethodnu godinu i to najviše zahvaljujući povećanju proizvodnje u podsektorima Proizvodnja mašina i uređaja, proizvodnja osnovnih metala i metalnih proizvoda i prerada drveta i proizvodi od drveta. Međutim, u 2012. godini zabilježen je pad od 10,1% u odnosu na prethodnu godinu, što je u najvećoj mjeri posledica smanjenja proizvodnje čelika (na bazi tabele 3.1 i grafik 6.1).

Grafik 6.1: Stope rasta prerađivačke industrije u periodu od 2001. do 2012. godine (godina na godinu)

Izvor: MONSTAT

Analiza strukture fizičkog obima prerađivačke industrije (tabela 6.2) pokazuje da podsektor proizvodnje osnovnih metala i metalnih proizvoda ostaje najznačajniji podsektor prerađivačke industrije, sa učešćem od 45,9% u 2012. godini. Zbog dominantnog učešća u prerađivačkoj industriji, ovaj podsektor opredjeljuje pravce kretanja na nivou prerađivačke industrije, kao i vrijednosti industrijske proizvodnje u ukupnom iznosu.

Nekoliko podsektora je u posmatranom periodu povećalo svoje učešće, kao na primjer podsektor proizvodnje prehrambenih proizvoda, pića i duvana, koji u 2012. godini učestvuje sa 16,7% u prerađivačkoj industriji.

Treba napomenuti da je podsektor proizvodnje hemijskih proizvoda i vlakana zabilježio najveći rast učešća, sa 2,8% u 2001. godini na 11,2% u 2012. godini i time takođe postao jedan od značajnijih podsektora u okviru prerađivačke industrije. Rast učešća je pored ostalog, posledica pada učešća ostalih podsektora, a zbog nedovoljnog obima proizvodnje i izraženih oscilatornih kretanja u farmaceutskoj industriji (nije predmet ovog dokumenta), navedeni podsektor trenutno ne može imati stratešku dimenziju.

Takođe, podsektor Proizvodnja proizvoda od ostalih nemetalnih minerala u 2012. godini bilježi učešće od 11,5%, gdje značajan udio čini proizvodnja anoda, koja je sastavni dio tehnologije livenja aluminijuma, a svakako dijelom i proizvodnja određenih građevinskih materijala koji su predmet sektorske politike u oblasti građevinarstva.

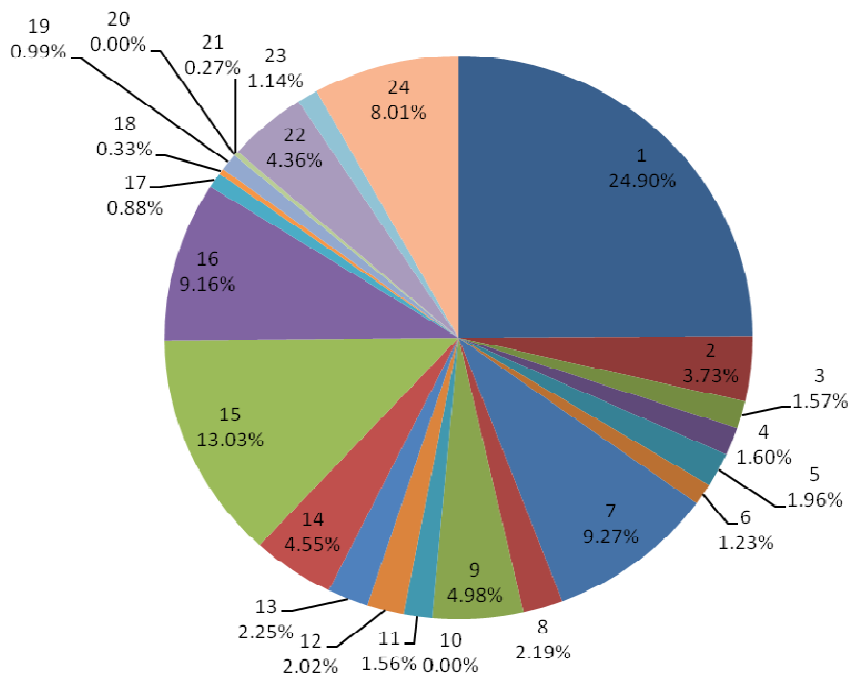
Od podsektora koji bilježe učešće niže od 10% u ukupnoj prerađivačkoj industriji, treba pomenuti podsektor Proizvodnja mašina i uređaja na nivou od 7,8% u 2012. godini, Prerada drveta i proizvoda od drveta na nivou od 3,6% i Proizvodnja papira, izdavanje i štampanje 1,8% u 2012. godini. Svi ostali podsektori prema poslednjim podacima imaju učešće manje od 1%.

Tabela 6.2: Struktura fizičkog obima prerađivačke industrije u periodu od 2001. do 2012. godine (%)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
PREHRAMBENI PROIZVODI, PIĆA I DUVAN	13,27	13,59	11,52	12,08	13,46	12,75	11,57	10,47	13,44	19,49	18,18	16,72
PROIZV. TEKSTILA I TEKSTILNIH PROIZVODA	3,54	2,43	2,81	2,06	2,22	1,70	2,00	1,70	1,45	0,32	0,39	0,32
PROIZVODNJA KOŽE I PREDMETA OD KOŽE	0,59	0,43	0,28	0,15	0,15	0,14	0,14	0,13	0,14	0,16	0,19	0,00
PRERADA DRVETA I PROIZVODI OD DRVETA	5,31	4,01	2,81	2,21	2,37	3,12	3,14	2,88	2,46	2,56	2,90	3,57
PROIZV. PAPIRA; IZDAVANJE I ŠTAMPANJE	2,65	2,72	2,53	1,47	1,18	1,42	1,29	1,31	1,45	2,08	2,32	1,78
KOKS I DERIVATI NAFTE	0,15	0,14	0,14	1,03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
PROIZV. HEMIJSKIH PROIZVODA I VLAKANA	2,80	2,72	2,81	2,21	3,11	9,49	6,14	8,25	6,07	13,90	15,67	11,20
PROIZV. PROIZVODA OD GUME I PLAST. MASA	0,74	0,57	0,70	0,29	0,15	0,14	0,14	0,13	0,14	0,16	0,19	0,16
PROIZV. PROIZ. OD OST. NEMETALNIH MINERALA	9,59	10,16	10,39	10,75	8,88	8,64	8,71	7,98	8,82	8,31	11,22	11,53
PROIZVODNJA OSNOVNIH METALA I METALNIH PROIZVODA	57,96	62,09	63,48	66,42	66,27	60,34	63,29	64,01	62,72	47,60	41,78	45,94
PROIZV. MAŠINA I UREĐAJA, OSTALA	2,65	0,29	1,26	1,03	0,89	1,13	2,43	2,09	2,31	4,15	6,58	7,79
PROIZVODNJA SAOBRAĆAJNIH SREDSTAVA	0,59	0,86	1,12	1,03	1,04	0,85	0,86	0,79	0,72	1,12	0,97	0,97
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA, OSTALA	0,15	0,14	0,14	0,15	0,15	0,14	0,14	0,13	0,14	0,16	0,19	0,16

Izvor: MONSTAT

Grafik 6.2: Struktura zaposlenih u sektoru prerađivačke industrije po sektorima u 2012. godini

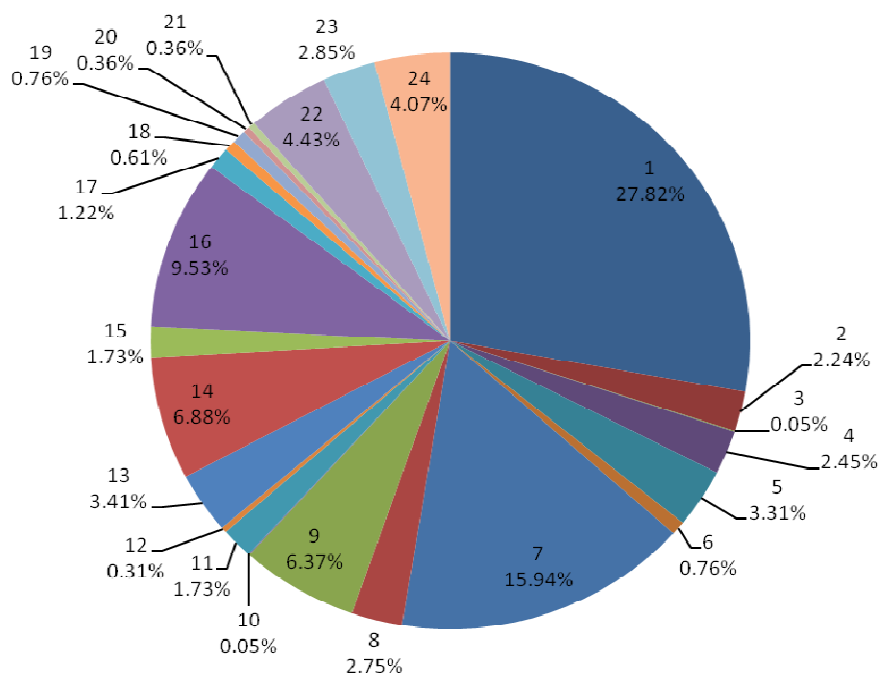

Izvor: MONSTAT

1. Proizvodnja prehrambenih proizvoda, 2. Proizvodnja pića, 3. Proizvodnja duvanskih proizvoda, 4. Proizvodnja tekstila, 5. Proizvodnja odjevnih predmeta, 6. Proizvodnja kože i proizvoda od kože, 7. Prerada drveta i proizvodi od drveta, 8. Proizvodnja papira i proizvoda od papira, 9. Štampanje i umnožavanje audio i video zapisa, 10. Proizvodnja koks i derivata nafte, 11. Proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda, 12. Proizvodnja osnovnih farmaceutskih proizvoda i preparata, 13. Proizvodnja proizvoda od gume i plastike, 14. Proizvodnja proizvoda od ostalih nemetalnih minerala, 15. Proizvodnja osnovnih metala, 16. Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina i uređaja, 17. Proizvodnja kompjutera, elektronskih i optičkih proizvoda, 18. Proizvodnja električne opreme, 19. Proizvodnja mašina i opreme na drugom mjestu nepromenute, 20. Proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica, 21. Proizvodnja ostalih saobraćajnih sredstava, 22. Proizvodnja namještaja, 23. Ostale prerađivačke djelatnosti, 24. Popravka i montaža mašina i opreme

Kada je riječ o zaposlenosti, od ukupnog broja zaposlenih u prerađivačkoj industriji za 2012. godinu 13,03% je u podsektoru Proizvodnja osnovnih metala; 9,27% zaposlenih radi u podsektoru Prerada drveta i proizvodi od drveta, plute, slame; 9,16% u podsektoru Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina i uređaja i 4,55% u podsektoru Proizvodnja proizvoda od ostalih nemetalnih minerala (grafik 6.2).

Grafik 6.3: Struktura broja preduzeća u sektoru prerađivačke industrije po sektorima u 2012. godini

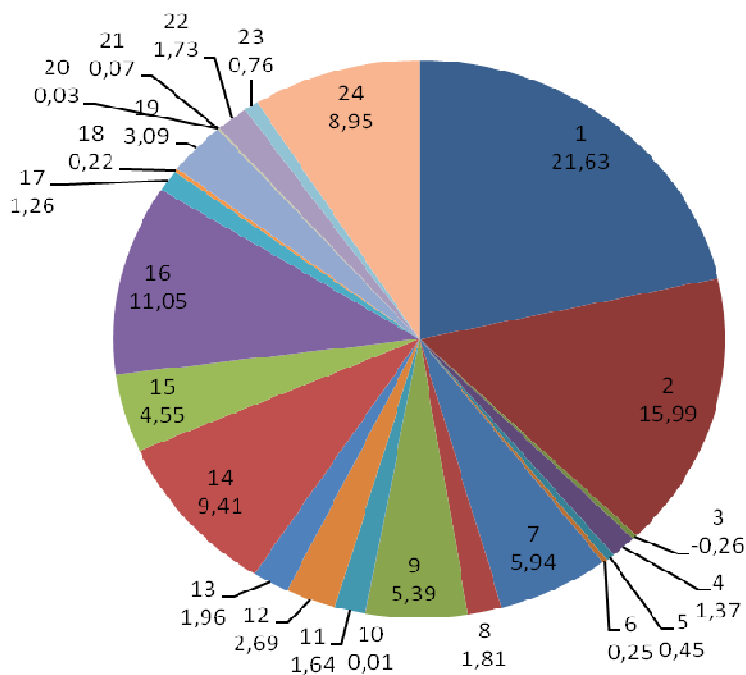

Izvor: MONSTAT

1. Proizvodnja prehrambenih proizvoda, 2. Proizvodnja pića, 3. Proizvodnja duvanskih proizvoda, 4. Proizvodnja tekstila, 5. Proizvodnja odjevnih predmeta, 6. Proizvodnja kože i proizvoda od kože, 7. Prerada drveta i proizvodi od drveta, 8. Proizvodnja papira i proizvoda od papira, 9. Štampanje i umnožavanje audio i video zapisa, 10. Proizvodnja koks i derivata nafte, 11. Proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda, 12. Proizvodnja osnovnih farmaceutskih proizvoda i preparata, 13. Proizvodnja proizvoda od gume i plastike, 14. Proizvodnja proizvoda od ostalih nemetalnih minerala, 15. Proizvodnja osnovnih metala, 16. Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina i uređaja, 17. Proizvodnja kompjutera, elektronskih i optičkih proizvoda, 18. Proizvodnja električne opreme, 19. Proizvodnja mašina i opreme na drugom mjestu nepochenute, 20. Proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica, 21. Proizvodnja ostalih saobraćajnih sredstava, 22. Proizvodnja namještaja, 23. Ostale prerađivačke djelatnosti, 24. Popravka i montaža mašina i opreme

Međutim, kada je riječ o broju preduzeća po određenim podsektorima, situacija je drugačija zbog veličine preduzeća, koja je posebno izražena u podsektoru koji se bavi proizvodnjom osnovnih metala. Tako od ukupnog broja preduzeća u prerađivačkoj industriji u 2012. godini, 1,7% je u podsektoru Proizvodnja osnovnih metala; 15,9% u podsektoru Prerada drveta i proizvodi od drveta, plute, slame; 9,5% u posektoru Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina i uređaja i 6,9% u podsektoru Proizvodnja proizvoda od ostalih nemetalnih minerala (grafik 6.3).

Grafik 6.4: Učešće u ukupnoj dodatoj vrijednosti koju je ostvario sektor prerađivačke industrije u 2012. g

Izvor: MONSTAT

1. Proizvodnja prehrambenih proizvoda, 2. Proizvodnja pića, 3. Proizvodnja duvanskih proizvoda, 4. Proizvodnja tekstila, 5. Proizvodnja odjevnih predmeta, 6. Proizvodnja kože i proizvoda od kože, 7. Prerada drveta i proizvodi od drveta, 8. Proizvodnja papira i proizvoda od papira, 9. Štampanje i umnožavanje audio i video zapisa, 10. Proizvodnja koksa i derivata nafte, 11. Proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda, 12. Proizvodnja osnovnih farmaceutskih proizvoda i preparata, 13. Proizvodnja proizvoda od gume i plastike, 14. Proizvodnja proizvoda od ostalih nemetalnih minerala, 15. Proizvodnja osnovnih metala, 16. Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina i uređaja, 17. Proizvodnja kompjutera, elektronskih i optičkih proizvoda, 18. Proizvodnja električne opreme, 19. Proizvodnja mašina i opreme na drugom mjestu nepomenute, 20. Proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica, 21. Proizvodnja ostalih saobraćajnih sredstava, 22. Proizvodnja namještaja, 23. Ostale prerađivačke djelatnosti, 24. Popravka i montaža mašina i opreme

Ukoliko analiziramo učešće u ukupnoj dodatoj vrijednosti koju ostvari sektor prerađivačke industrije, onda dolazimo do zaključka da podsektori Proizvodnja osnovnih metala; Prerada drveta i proizvodi od drveta, plute, slame, Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina i uređaja i Proizvodnja proizvoda od ostalih nemetalnih minerala učestvuju sa 4,55%; 5,94%; 11,05% i 9,41% respektivno (grafik 6.4).

7. Pregled dosadašnjeg stanja metalnog sektora u Crnoj Gori

A. Presjek stanja metalnog sektora

Rast gotovo svih većih privreda na svijetu vezan je za proizvodnju osnovnih metala, prije svih čelika i aluminijuma, pa se globalna ekonomska kriza u Crnoj Gori najviše odrazila na nosioce tog sektora - Kombinat aluminijuma Podgorica (KAP) i Željezaru Nikšić (Tosčelik). Jedna od mjera za sprečavanje krize ili ublažavanje njenih efekata je i državna podrška u vidu pomoći podsektoru Proizvodnja osnovnih metala i metalnih proizvoda.

Osnovni elementi koji karakterišu krizu metalne industrije u svijetu, pa i u Crnoj Gori, su sljedeći:

- (1) smanjenje obima proizvodnje,
- (2) povećanje proizvodnih troškova (što je dovelo do ugrožavanja rentabilnosti),
- (3) niska solventnost zbog nepoštovanja rokova plaćanja i smanjenja podrške bankarskog sektora i
- (4) ograničavanje ili obustavljanje investicionih aktivnosti.

Sve to generisalo je posljedice kao što su:

- (a) rast operativnih gubitaka,
- (b) smanjenje prometa,
- (c) opadanje gotovinskih tokova,
- (d) stvaranje obaveze za plaćanje koje se ne mogu alimentirati i stalno uvećavanje tih istih obaveza i
- (f) pad neto vrijednosti imovine.

Kriza je automatski izazvala drastičan pad cijena najtraženijih metala na berzi neophodnih industriji, naročito aluminijuma i čelika. Primjera radi, od jula 2008. godine, kada su dostignute najveće berzanske cijene osnovnih metala u dužem periodu, počeo je drastičan pad koji je svoj minimum dostigao u maju 2009. godine; dakle za samo desetak mjeseci. Oporavak koji je uslijedio još traje, sa manjim ili većim oscilacijama, a najveće cijene metala koji su dostizane u ovom periodu, daleko su od nivoa iz sredine 2008. godine.

Metalni sektor u ekonomiji Crne Gore treba posmatrati u tri pravca, i to kroz:

- (1) doprinos metalnog sektora kreiranju novih, ali i zadržavanju postojećih radnih mjesta,
- (2) doprinos metalnog sektora generisanju bruto domaćeg proizvoda i
- (3) doprinos metalnog sektora izvozu i uravnoteženju platnog bilansa sa inostranstvom.

Iz tabele koja slijedi vidljiva je pozicija metalnog sektora za prerađivačku industriju Crne Gore sa aspekta zaposlenosti. I pored pada zaposlenosti u 2012. godini, uz srazmjerno mali broj privrednih društava u odnosu na ukupan broj, učešće u zaposlenosti od 22,2% je značajno za ekonomiju Crne

Gore, posebno imajući u vidu i druga dva pravca u sagledavanju pozicije metalnog sektora – doprinos generisanju bruto domaćeg proizvoda i doprinos izvozu i uravnoteženju platnog bilansa sa inostranstvom (tabela 7.1).

Tabela 7.1: Broj zaposlenih lica i broj privrednih društava u 2010, 2011 i 2012. godini u sektoru metala

	Zaposleni			Broj privrednih društava		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012
Proizvodnja osnovnih metala	2.339	3.018	1.698	32	31	34
Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina i uređaja	1.477	1.351	1.194	152	165	187
Ukupno metalna industrija (učešće u prerađivačkoj industriji)	3.816 (25,0%)	4.369 (30,4%)	2.892 (22,2%)	184 (11,0%)	196 (11,5%)	221 (11,2%)
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA	15.254	14.368	13.041	1.670	1.709	1.963

Izvor: Monstat

U podsektoru industrije čelika u toku je realizacija programa investiranja u novu opremu koji će omogućiti podizanje kvaliteta proizvoda, povoljniju strukturu gotovih proizvoda i veću produktivnost uz niže troškove proizvodnje. Naredne godine, kada se instalisani kapaciteti stave u funkciju, biće neophodno zaposliti još oko 300 radnika.

U podsektoru industrije aluminijuma u toku je restrukturiranje nosioca razvoja u toj oblasti. Završetkom stečaja koji je pokrenut sredinom ove godine, očekuje se prodaja imovine strateškom partneru, koji će uz neophodnu modernizaciju postojeće opreme pokrenuti proizvodnju osnovnog metala, povezujući repro-lanac od sirovina kojih ima u Crnoj Gori, do gotovog proizvoda. Uz to, jedna od bitnih komponenti koncepta razvoja je i pokretanje investicionog ciklusa za uvođenje tehnologija za dalju preradu metala. Kao i u industriji čelika, realizacijom planova baziranih na ovom konceptu, očekuje se dodatno zapošljavanje kojim će se broj radnika u toj oblasti najmanje udvostručiti.

Tabela 7.2: Vrijednost i struktura outputa (bruto vrijednost proizvodnje), međufazne potrošnje i bruto dodate vrijednosti metalne industrije u 2010, 2011 i 2012. godini u eurima

	2010			2011			2012		
	Output	Međufazna potrošnja	Bruto DV	Output	Međufazna potrošnja	Bruto DV	Output	Međufazna potrošnja	Bruto DV
Proizvodnja osnovnih metala i metalnih proizvoda	208.804.211	180.036.645	28.767.566	187.827.674	158.561.683	29.265.990	168.613.844	147.472.762	21.141.083
Učešće u prerađivačkoj industriji	38,3%	44,8%	19,9%	33,6%	40,0%	18,0%	33,5%	40,1%	15,6%
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA	545.881.204	401.562.814	144.318.390	558.501.875	395.967.131	162.534.744	503.049.176	367.587.386	135.461.791

Izvor: Monstat

U okviru sektora prerađivačke industrije najveće učešće u proizvodnji ima podsektor proizvodnje osnovnih metala i metalnih proizvoda. U 2010. godini podsektor proizvodnje osnovnih metala i metalnih proizvoda činio je 47,6% ukupne proizvodnje u sektoru prerađivačke industrije, 25,0% zaposlenosti i 19,9% novostvorene vrijednosti. U 2011. godini ovaj podsektor je u ukupnoj proizvodnji učestvovao sa 41,8%, u zaposlenosti sa 30,4%, a u novostvorenoj vrijednosti sa 18,0%. U 2012. godini učešće u proizvodnji je iznosilo 45,9%, u zaposlenosti 22,2%, a u novostvorenoj vrijednosti sa 15,6%.

Iako je u 2011. godini output bio niži za 10% u odnosu na 2010. godinu, bruto dodata vrijednost je u apsolutnom iznosu porasla za 1,7%, pa u tom smislu struktura outputa, međufazne potrošnje i bruto dodate vrijednosti je u 2011. godini bilježila pozitivan trend. U 2012. godini bruto vrijednost proizvodnje je pala u odnosu na prethodnu godinu za 9,9%, kao i bruto dodata vrijednost za 16,7%. Ovaj rezultat je očekivan, jer su i čelična i aluminijumska industrija u procesu restrukturiranja (tabela 7.2).

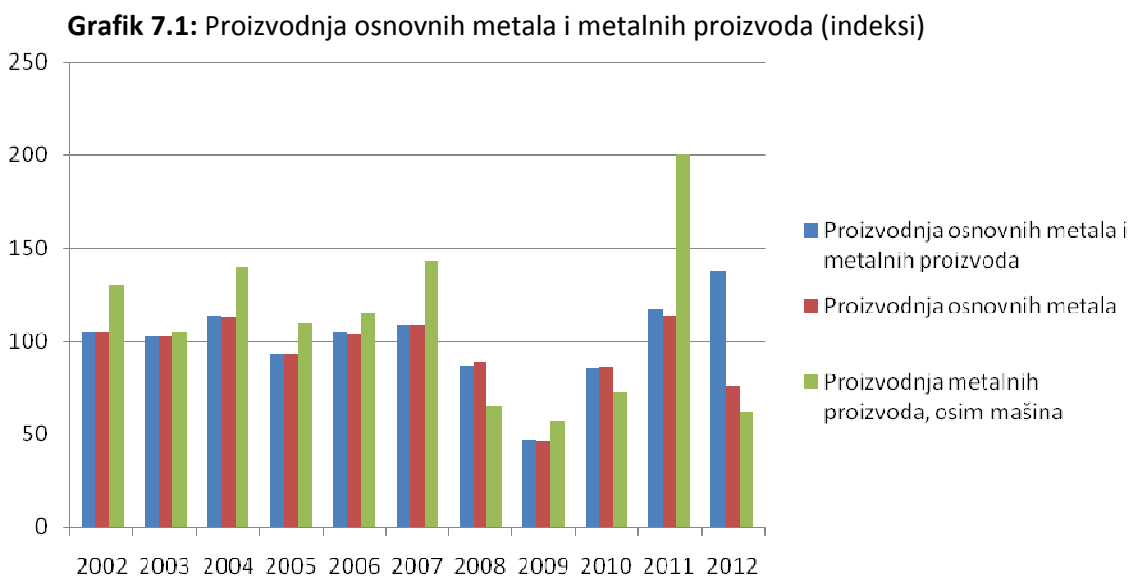
Proizvodnja osnovnih metala i metalnih proizvoda je bilježila uglavnom rast u periodu od 2001. do 2007. godine. Samo je tokom 2005. god. ostvaren blagi pad. Jedan od razloga za pad proizvodnje u tom periodu je taj što je to godina u kojoj je obavljena privatizacija KAP-a. Dolaskom krize, tokom 2008. a naročito u 2009. godini pad proizvodnje je bio značajan, da bi se blagi oporavak pokazao 2010. godine, a u naredne dvije godine i potpuni oporavak (tabela 7.3).

Visoke stope rasta u periodu 2001-2007 godina je bilježila proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina, koja je u periodu 2001-2007 godina prosječno rasla po godišnjoj stopi od 23%. Nakon ovog perioda slijedi period krize u kojoj je došlo do drastičnog smanjenja proizvodnje. Prosječne godišnje stope rasta u periodu od 2008. do 2010. godine su bile negativne i iznosile su oko -35% za ovaj podsektor. Značajan rast je zabilježen u 2011. godini, a u 2012. godini ponovo je registrovan pad proizvodnje osnovnih metala i metalnih proizvoda (grafik 7.1).

Tabela 7.3: Indeksi rasta proizvodnje osnovnih metala i metalnih proizvoda
(prethodna godina = 100)

Godina	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Proizvodnja osnovnih metala i metalnih proizvoda	105,0	102,2	113,4	93,3	104,8	109,0	87,1	46,5	85,3	117,5	138,2
Proizvodnja osnovnih metala	105,0	102,1	112,5	92,7	104,3	108,7	88,7	46,0	86,0	113,1	76,0
Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina	129,9	104,7	140,2	109,4	114,7	143,2	64,8	57,1	72,7	200,4	62,2

Izvor: MONSTAT

Izvor: MONSTAT

U sljedećoj tabeli je prikazana proizvodnja osnovnih metala tokom prethodnih 12 godina. Kao što je već navedeno, ovu proizvodnju karakteriše značajan rast, naročito u 2006. i 2007. godini.

Jedan od razloga rasta su i nove investicije u proizvodnji. Međutim, ovaj rast bio je praćen naglim padom tokom narednih tri godine i blagim oporavkom u 2011. godini.

Tabela 7.4: Proizvodnja osnovnih metala u periodu od 2001. do 2012. godine u tonama

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ingoti i brame od čelika	21.999	17.458	6.438	29.809	28.115	49.978	38.217	52.887	13.817	33.178	42.271	20.180
Kont. liveni odlivci od čelika iz elektrolučne peći	87.356	65.567	52.353	121.379	75.452	143.187	135.632	148.736	76.587	15.094	18.873	7.981
Teški, srednji i laki šipkasti čelik	93.893	74.080	53.405	121.210	97.383	136.921	137.906	157.990	82.725	26.973	33.777	11.264
Glinica za proizvodnju aluminijuma	200.660	237.396	239.739	245.005	235.196	236.740	240.186	220.426	58.528	0	0	0
Aluminijum u ingotima	99.475	108.449	111.702	106.041	106.534	118.403	124.060	107.457	63.960	82.043	92.838	74.813
Aluminijum u trupcima	701	3.240	5.042	9.039	10.460	3.359	11.091	4.056	0	0	0	0
Valjane trake od aluminijuma	1.731	1.351	1.696	1.881	522	0	0	0	0	0	0	0
Odlivci od aluminijuma	6.107	3.190	3.535	4.246	4.049	4.544	4.795	3.708	2.586	2.046	1.921	1.529

Izvor: MONSTAT

Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina je zabilježila značajan rast od 2001. godine. Taj rast je ostvaren dominantno u oblasti proizvodnje djelova metalnih građevinskih konstrukcija. Proizvodnja ovih metalnih proizvoda je porasla sa 103 tone u 2001. na 2.533 tone u 2007. godini. Uz fluktuaciju koja je zabilježena tokom naredne tri godine, u 2011. proizvodnja je skoro dostigla nivo iz 2007. godine i bila je na nivou od 2.416 tona (tabela 7.5).

Jedan od značajnijih razloga tog rasta je i ekspanzija građevinske djelatnosti tokom prethodnih godina u Crnoj Gori. U 2012. godini registrovan je značajan pad proizvodnje i bio je na nivou od oko 55% u odnosu na prethodnu godinu.

Tabela 7.5: Proizvodnja metalnih proizvoda od 2001 do 2012. godine u tonama

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Proizvodnja metalnih proizvoda osim mašina	1.377	1.841	1.187	1.643	2.034	2.267	4.322	2.719	2.695	1.088	2.898	1.589
Čelične hale i hangari	35	35	21	30	17	0	0	0	0	0	0	0
Djelovi metalnih građevinskih konstrukcija	103	119	10	44	425	820	2.533	1.659	2.242	888	2.416	1.302
Metalne elektrode za zavarivanje	1.239	1.687	1.156	1.569	1.592	1.447	1.789	1.060	453	200	482	287

Izvor: MONSTAT

B. Stanje postojećih proizvodnih programa, tehnologija i tehnoloških sistema

U aluminijskoj industriji za proizvodnju tečnog metala koristi se tehnologija francuskog proizvođača Pešinea, koja je osmišljena polovinom prošlog vijeka. Nju karakteriše niža produktivnost, veća potrošnja energije i veći negativni uticaj na životnu sredinu. Kapaciteti za livenje aluminijuma iznose 120.000 tona godišnje. Tehnologija prerađivačkih kapaciteta koji danas nijesu u funkciji je takođe veoma stara i nije konkurentna u poređenju sa današnjim tehnologijama u preradi metala. Već duži period svjetski trend razvoja aluminijskog sektora je ekološki čista proizvodnja, što niža potrošnja energije i visok nivo prerade metala, što sadašnji kapaciteti kojima Crna Gora raspolaže ne mogu zadovoljiti u mjeri koja im osigurava konkurentnost.

Proizvodnja u industriji livenja čelika zasnovana je na elektrolučnim pećima. Industrijski kompleks za livenje i preradu čelika se razlikuje od većine regionalnih po svojim značajnim sposobnostima prerade, koje su posebno prikladne za proizvodnju kvalitetnog čelika. Takođe, postoji i u funkciji je sva neophodna oprema za proizvodnju betonskog željeza, što se uspješno radilo dugi niz godina. Unutar kompleksa se nalaze:

- deponije starog željeza;
- topionice sa livnicom;
- livnice za proizvodnju ingota;
- valjaonica za proizvodnju kovanog željeza;
- valjaonice za šipke i prstenove
- postrojenje za valjanje žice i
- postrojenje za hladno vučenje.

Pomoćni objekti i oprema uključuju radionice, kotlovnice, pogon za kiseonik i azot, postrojenja za distribuciju električne energije, skladište za propan i butan, proizvodnju acetilena, preradu vode i kompresore za vazduh. Uz navedeno, treba napomenuti da ovaj industrijski kompleks ima veoma dobru transportnu povezanost.

Od 1992. do 2010. godine nije bilo značajnijih investicionih ulaganja u modernizaciju postojeće ili nabavku nove opreme. U toku 2010. godine instalirana je nova elektrolučna peć kapaciteta 65 tona, sistem za otprašivanje na peći i zatvoreni sistem za obradu vode za hlađenje novih postrojenja. Novi vlasnik fabrike, turska kompanija Toščelik, koja je u maju 2012. godine kupila imovinu Željezare Nikšić ad u stečaju, planira da tokom narednih nekoliko godina investira oko 35 miliona eura.

C. Svjetski trend razvoja metalnog sektora

Metalna industrija zauzima ključno mjesto u strukturi industrije i ekonomije svake industrijski razvijene zemlje. Najrazvijenije zemlje imaju veoma visoko učešće metalne industrije u ukupnoj privrednoj strukturi zemlje, posebno u strukturi izvoza, što pokazuju podaci da Japan izvozi preko 60% proizvoda industrije prerade metala u odnosu na ukupni izvoz, Sjedinjene Američke Države preko 40%, zemlje EU preko 30%.

Djelovi metalnog sektora kao što su mašingradnja i proizvodnja automobila su centralne grane i najvažniji proizvodi u privrednoj strukturi svake tehnološki razvijene zemlje. Ova industrija stvara kapitalna dobra za potrebe proizvodnih procesa u svim područjima proizvodnje i usluga. Metalna industrija ima veoma značajnu ulogu u modernizaciji proizvodnje u ostalim privrednim granama: poljoprivredi, građevinarstvu, saobraćaju, tekstilnoj industriji, industriji papira i celuloze, preradi drveta, rudarstvu, prehrambenoj industriji, energetici, itd., te u poboljšanju strukture izvoza u pravcu proizvoda viših oblika prerade.

Danas je u svijetu u metalnom sektoru zaposleno preko 70 miliona ljudi. Prosječna upotreba metalnih proizvoda u svijeta po stanovniku porasla je sa cca 150 kg iz 2001. godine na cca 220 kg u 2011. godini. Indija, Brazil, Koreja i Turska u zadnjih četrdesetak godina ušle su među deset najvećih svjetskih proizvođača u metalnom sektoru. Ovi podaci govore o važnosti metalnog sektora za mlade ekonomije koje pri tome bilježe veliki rast.

Prema svemu do sada navedenim potpuno je jasno da je metalni sektor još uvijek jedan od najvažnijih sektora u svjetskim okvirima na kojem počivaju mnogi drugi sektori koji se na njega vežu ili ga nadopunjuju. Razmatrajući metalni sektor danas u svijetu vrlo lako se dolazi do zaključka da je on glavni dobavljač sirovina za automobilsku industriju, građevinarstvo, transportni sektor, sektor proizvodnje mašina, itd.

U Evropskoj uniji se intenzivno radi na tzv. reindustrijalizaciji, gdje značajno mjesto zauzima metalni sektor. Metalni sektor se u Evropi često naziva i „nevidljivim“, jer ga pored velikih, sačinjavaju mnogo malih i srednjih preduzeća međusobno poslovno povezanih, koja stvaraju značajne prihode i generišu veliku zaposlenost. Zaključeno je da evropska ekonomija ne smije da se oslanja na usluge koje su neophodne industriji, kao što su instituti, razvojni centri, istraživačke jedinice, kontrola kvaliteta, razvoj novih tehnologija i proizvoda, marketing i sl, već mora da podržava samu proizvodnju, jer je samo na taj način moguće obezbijediti rast u dužem periodu. To zahtijeva potrebu za razvojem i implementacijom strategije koja se oslanja na istraživanja i inovacije koje će omogućiti transformaciju industrije, obezbjeđujući uslove za stvaranje veće dodate vrijednosti, veće zaposlenosti i direktnu primjenu znanja u funkciji razvoja industrije.

Trend koji će metalni sektor u globalnim okvirima potvrđivati su inovativni proizvodi, kao i oni sa većom dodatom vrijednošću uz obavezu održavanja kvaliteta na istom ili višem nivou. Radno

intenzivni proizvođači neumoljivo će gubiti trku sa onim koji budu stalno ulagali u nove kapitalno intenzivne projekte.

Osim toga, cijene sirovina koje služe za proizvodnju u metalnom sektoru rastu i ti trendovi će se i dalje nastaviti. Ove cijene sirovina će pogurati i cijene gotovih proizvoda na više, što će investicije u metalnom sektoru vjerovatno učiniti više profitabilnim nego što je to danas slučaj.

U sistemu organizovanja i povezivanja proizvodnih djelatnosti, vertikalna integracija proizvođača osnovnih sirovina, prerađivača i proizvođača gotovih proizvoda u metalnom sektoru postaje premisa za efikasan i profitabilan razvoj svakog pojedinog subjekta. Preduzeća koja su internacionalno konkurentna sa inovativnim proizvodnim procesima i proizvodima, jedini će imati korist od globalnog svjetskog rasta potrebe za proizvodima iz metalnog sektora.

D. Mogućnost revitalizacije i modernizacije tehnologije

U toku procesa pristupanja Evropskoj uniji, neophodno je da se u crnogorskoj industriji proizvodnje gotovih metalnih proizvoda, osim mašina i opreme, intenzivno radi na poboljšanju pozicije i konkurentnosti na širem tržištu, kako bi spremno dočekali sam ulazak u EU. Preduslov za to je aktivno restrukturiranje i tržišno repozicioniranje ove industrije.

Dva su bitna cilja koje treba ostvariti za rast profitabilnosti: rast prihoda od prodaje i rast produktivnosti rada.

Da bi se povećao rast prihoda od prodaje potrebno je da se uspostavi nova poslovna politika koja zahtijeva veća ulaganja u istraživanje tržišta, razvoj proizvoda, marketing, kao i u promociju gotovih proizvoda i cijelog podsektora. U poslovnom procesu, preduslov za to je angažovanje stručne radne snage, ulaganje u savremene mašine i opremu, uvođenje informacionih tehnologija u svim fazama poslovanja, kao i stalno praćenje i poboljšanje kvaliteta proizvoda, proizvodnog procesa i efekata rezultata rada.

Drugi važan cilj je povećati produktivnost rada uz aktivno restrukturiranje. To podrazumijeva smanjenje troškova proizvodnje, efikasnije korišćenje postojeće opreme, mašina i tehnologije i efikasniji proizvodni proces. Rast produktivnosti preduslov je za povećanje konkurentnosti, ali i bitan uslov za povećanje plata kao jedno od rješenja u nastojanju da se poboljša kadrovska struktura zaposlenih.

Da bi se iskoristili sinergijski efekti potreban je veći nivo saradnje proizvođača gotovih metalnih proizvoda, osim mašina i opreme, sa okruženjem, sa obrazovnim i istraživačkim institucijama, saradnja u razvoju proizvoda i kooperacija sa drugim proizvođačima.

Sve proizvodne i prerađivačke linije u aluminijskoj industriji moguće je revitalizovati, modernizovati i uvećati kapacitete u relativno kratkom vremenskom periodu. Sve ćelije za livenje aluminijuma sa starom tehnologijom, moguće je u toku rada (bez zaustavljanja) preraditi u modernije. Takođe, je moguće vrlo brzo pustiti u rad nedovršeno postrojenje za prečišćavanje

gasova iz elektrolitičkih ćelija. Većinu postojećih kapaciteta za preradu aluminijuma, koji u ovom trenutku nijesu operativni, moguće je u relativno kratkom roku staviti u funkciju, te izvršiti neophodnu tehničko-tehnološku modernizaciju radi povećanja kvaliteta i uvođenja novih proizvoda, kao i proširiti postojeće kapacitete kako bi se smanjila jedinična cijena proizvodnje, a time i povećala konkurentnost na tržištu.

Željezaru Nikšić, nosioca industrije čelika u Crnoj Gori, krajem aprila 2012. godine kupila je turska firma „Toščelik“ i otpočela modernizaciju postojećih postrojenja i instalisanje novih. Uz očekivanu modernizaciju osnovni proizvod će biti kvalitetni čelici, kao i valjani i kovani profili. Proizvodnja čelika za potrebe građevinske industrije (tzv. betonski čelici) u budućnosti će se svesti na najmanju moguću mjeru kako bi se težište stavilo na cjenovno prihvatljivije i profitabilnije proizvode na inostranim tržištima.

Najveći izazov u revitalizaciji i modernizaciji metalne industrije, a posebno proizvodnje osnovnih metala, je očuvanje životne sredine. Investiranje u opremu koja ispunjava stroge ekološke zahtjeve iziskuje znatno veća finansijska sredstva, ali su štete koje nanosi tehnologija koja ne poštuje te zahtjeve višestruko veće od razlike u povećanju troškova investiranja. S obzirom na ograničenost resursa, obavezama koje proističu iz našeg opredjeljenja da Crna Gora bude ekološka država, kao i zbog zahtjeva koji proističu iz legislative u procesu pristupanje EU, imamo obavezu da u stvaranju uslova za razvoj, kako ove tako i drugih industrija u Crnoj Gori, poštujemo uspostavljene standarde i obezbijedimo dugoročan i održiv industrijski razvoj bez loših posledica na zdravlje ljudi i životnu sredinu.

8. Strateško-razvojni ciljevi metalnog sektora

A. Ciljevi, unutrašnja i spoljašnja ograničenja

Sa aspekta potencijala za razvoj ekonomije Crna Gore metalni sektor je jedan od najvažnijih industrijskih sektora. Osnovne karakteristike metalnog sektora, koje smatramo ih relevantnim, su:

1. Indirektan (multiplikativan) uticaj na razvoj industrije i ukupne privrede Crne Gore

Pored direktnog, ovaj sektor ima indirektan uticaj na razvoj malih i srednjih preduzeća čija se djelatnost odvija dijelom ili u potpunosti za zadovoljenje potreba nosilaca metalne industrije. Procjenjuje se da jedan zaposleni u primarnom sektoru generiše dva do tri zaposlena, što osim zaposlenosti uvećava i dodatnu vrijednost i ima pozitivan uticaj na BDP. Treba napomenuti i to da veliki transportni sistemi (drumski, željeznički i morski) u Crnoj Gori imaju priliku da dio svojih kapaciteta stave u funkciju potreba ovog sektora.

2. Visoko učešće ovog sektora u prerađivačkoj industriji i ukupnoj ekonomiji u zapošljavanju i bruto domaćem proizvodu

I pored velikog pada u strukturi zaposlenosti i bruto domaćem proizvodu tokom krize, metalni sektor i dalje ima bitno mjesto u tom segmentu. Uz restrukturiranje i modernizaciju

kroz koje ovaj sektor prolazi, i očekivano povećanje proizvodnje do nivoa postojećih kapaciteta, javiće se potreba za dodatnim zapošljavanjem, koje uz indirektan efekat prethodno objašnjen, pozicionira sektor na značajno mjesto u segmentu zaposlenosti. Takođe, stabilizacijom cijena osnovnih metala na berzi i stalnim rastom potrebe za njima, ovaj sektor dovodi u poziciju da posluje rentabilno i da s obzirom na značajne prihode koje ostvaruje prodajom metala, ponovo bitno participira u bruto društvenom proizvodu.

3. Izvozno orijentisana privredna grana

Aluminijumska industrija i industrija čelika imaju tehničko-tehnološki i tržišni potencijal za veliki obim proizvodnje, a time i ukupan prihod, pa s obzirom na karakter proizvoda koji ga opredjeljuje ka izvozu, zauzimaju značajno mjesto u ukupnom izvozu Crne Gore.

4. Razvojne mogućnosti za poslovnu saradnju

Metalni sektor, zbog svoje specifičnosti izražene kroz ekonomiju velikog obima i određivanja prodajne cijene berzanskim putem, traži povezivanje i uključivanje u proizvodne lance, ne samo na regionalnom nivou, nego i šire. Veoma su prisutna i zajednička ulaganja kroz strane direktne investicije (SDI) sa inostranim partnerima – kompanijama, pa je realno očekivati da će u procesu pristupanja i samim ulaskom u EU biti interesa za tu vrstu povezivanja.

5. Saradnja sa obrazovnim institucijama

Zbog specifičnih zahtjeva i tehnološke složenosti metalni sektor je pogodan za saradnju sa visoko-obrazovnim institucijama i istraživačkim centrima. Univerzitet Crne Gore ima u svom sastavu fakultete koji mogu kadrovski odgovoriti na te zahtjeve. Ukupno gledano, nedostaje veća povezanost ukupne industrije sa znanjem i ljudima koje imamo na tim fakultetima, a posebno nedostaju aktivnosti na razvoju istraživanja koja mogu doprinijeti boljim i efikasnijim tehnologijama i proizvodima u industriji. Dakle, postoje veliki i neiskorišteni kapaciteti u povezivanju privrede i visokog obrazovanja, a time i potencijal za razvoj ekonomije Crne Gore bez značajnih ulaganja.

Generalno, strateško-razvojni ciljevi metalnog sektora u Crnoj Gori, kroz strategiju razvoja metaloprerađivačke industrije, moraju u potpunosti da budu podređeni (1) kvalitativnom prilagođavanju dinamičnim tržišnim, tehničko-tehnološkim i organizacijskim promjenama, (2) kvantitativnom rastu proizvodnje uz svođenje proizvodnih i drugih troškova na najmanju moguću mjeru i (3) potpunoj odgovornosti prema uticaju tehnologije na zdravlje ljudi i zaštitu životne sredine.

Ciljevi strategije u metalnom sektoru su sljedeći:

1. Održavanje industrijske baze kao osnove za razvoj prerađivačkih djelatnosti
2. Promjena strukture proizvodnje i gotovih proizvoda prema višim cjenovnim razredima
3. Stalno tehničko-tehnološko i organizaciono unapređivanje poslovanja uz primjenjivanje inovacija i sopstvenog znanja
4. Prilagođavanje kadrovske strukture zahtjevima savremenog poslovanja
5. Specijalizovanje i okrupnjavanje firmi oko nosilaca razvoja
6. Povećanje zaposlenosti
7. Povećanje konkurentnosti
8. Otvaranje novih tržišta i povećanje izvoza
9. Povećanje bruto domaćeg proizvoda

U sklopu realizacije ciljeva strategije, kroz politiku koja će iz nje proizaći, jedan od najvažnijih zadataka u sektoru aluminijumske industrije u Crnoj Gori morao bi biti analiza mogućnosti rentabilnog pokretanja kompletnog reprodanca - od rude boksita do gotovog proizvoda. To podrazumijeva aktiviranje Rudnika boksita u Nikšiću, pokretanje proizvodnje glinice u pogonima KAP-a, livenje aluminijuma, izdvajanje što veće količine metala za potrebe sopstvene prerade ili prerade u preduzećima koja imaju potrebu za njim ili će se tokom razvoja metalne industrije osnovati. Jedan od izazova je i osigurati adekvatan i dovoljno jeftin izvor električne energije za potrebe livenja aluminijuma, na osnovu održivog i ekonomski prihvatljivog modela kojeg je potrebno osmisliti.

B. SWOT analiza metalnog sektora

SWOT analiza je veoma značajna za metalni sektor, jer se njegova sposobnost opstanka na tržištu u velikoj mjeri temelji na međunarodnoj konkurentnosti. Zbog toga okruženje i uslovi koje određuje globalno tržište imaju veliki značaj u procjeni spoljnih uticaja.

Resursi i sposobnost metalnog sektora i kompanija koje mu pripadaju, moraju se procjenjivati kao mogući odgovori na impulse spoljne okoline u budućnosti. Ti resursi i sposobnosti mogu se ispoljiti u različitom kvalitetu. Oni mogu biti snaga kompanija pojedinih industrija, ako osiguravaju stvaranje konkurentskih prednosti u uslovima spoljne okoline, a mogu se ispoljiti kao slabost, ako se pokaže da ne mogu osigurati efekte konkurentskih prednosti. Na kraju, oni se mogu ispoljiti kao neutralan uticaj ako su na prelazu iz snaga u slabosti (i obrnuto) i ne mogu dugoročno biti definisani.

PREDNOSTI	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> ❖ sirovinske baze (boksit, aluminijum, čelik) ❖ infrastruktura (objekti, oprema, saobraćajnice) ❖ višedecenijsko iskustvo u poslovanju ❖ stručni kadar ❖ obrazovne institucije ❖ multiplikativni efekti 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ niska produktivnost ❖ zastarjela tehnologija ❖ visok udio bazne proizvodnje ❖ nedostatak naprednih menadžerskih vještina ❖ nedostatak sopstvenog kapitala za investicije ❖ visok stepen zaduženosti
ŠANSE	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> ❖ pregovarački proces sa EU ❖ pomak u proizvodnji prema proizvodima veće dodatne vrednosti ❖ bolja kooperacija sa preduzećima u okruženju ❖ efikasnije korišćenje projekata finansiranih od države i EU ❖ mogućnost modernizacije ❖ značajno povećanje profita kroz aktiviranje prerađivačkih kapaciteta ❖ energetska potencijal (ugalj, hidroenergija) 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ intenzivna svjetska konkurencija ❖ nepredvidivost berzanskih cijena osnovnih metala ❖ izloženost velikim promjenama na svjetskom tržištu ❖ povećanje troškova usljed usklađivanja sa normama EU ❖ visoka cijena električne energije i nedostatak drugih jeftinijih energenata ❖ ekološki zahtjevi i obaveze ❖ nedostatak (ograničenost) stranog kapitala za investicije

Iako su polazne osnove za razvoj crnogorske metaloprerađivačke industrije izazovne i kompleksne, iz SWOT analize se može zaključiti da metaloprerađivačka industrija u Crnoj Gori ima perspektivu za razvoj, ali uz značajne napore u procesima restrukturiranja proizvođača, kako u podsektoru proizvodnje osnovnih metala, tako i u podsektoru prerade metala, koja ako želi opstati mora izaći na strana tržišta i biti konkurentna na svjetskom nivou.

9. Pregled dosadašnjeg stanja sektora za preradu drveta i proizvodnju namještaja

A. Drvna industrija danas

Drvna industrija Crne Gore predstavlja jednu od najstarijih industrijskih grana sa tradicijom dugom preko 130 godina. U toku tog perioda, ona je prolazila kroz periode razvoja i stagnacije koji su u velikoj mjeri zavisili od, u to vrijeme, različitih društvenih okolnosti.

Drvnu industriju Crne Gore do 1989. godine karakterisali su značajni proizvodni kapaciteti za pilansku preradu drveta, proizvodnju furnira, ploča na bazi drveta i finalnu preradu drveta. Najveći broj preduzeća nalazio se u sjevernom i sjeverno-istočnom dijelu Crne Gore u zonama u kojima se nalaze najveći šumski resursi.

Kumulativni pregled osnovnih kapaciteta iz 1989. godine, izražen mogućim obimom godišnje proizvodnje, izgledao je ovako (prema: Vukić M., 2003):

- kapaciteti za pilansku preradu drveta u iznosu od oko 285.000 m³ proreza oblovine sa radom u jednoj smjeni, ili oko 570.000 m³ sa radom u dvije smjene;
- kapaciteti za proizvodnju plemenitog (sječenog) furnira u iznosu od 3.800 m³;
- kapaciteti za proizvodnju ploča na bazi drveta (iverice, panel, furnirske ploče i ploče od masiva) u iznosu od oko 105.000 m³;
- kapaciteti za proizvodnju građevinske stolarije u iznosu od oko 230.000 jedinica (otvora);
- kapaciteti za proizvodnju montažnih kuća u iznosu od oko 60.000 m² stambene površine;
- kapaciteti za proizvodnju parketa (klasični parket) u iznosu od oko 160.000 m²;
- kapaciteti za proizvodnju namještaja iz masiva, ploča i tapaciranog namještaja u iznosu od oko 110.000 uslovnih jedinica.

Ovako formirani prerađivački kapaciteti oslanjali su se, u najvećoj mjeri, na sirovinske resurse šumarstva sa lokalnog područja i finalizaciju dijela sirovina iz sopstvene primarne proizvodnje.

Period od 1989. do 2003. godine karakterišu brojni društveni događaji koji su, u najvećoj mjeri, negativno uticali na razvoj drvne industrije u Crnoj Gori. Društvena orijentacija prelaska sa društvene na privatnu svojinu i spori modeli privatizacije preduzeća u periodu do 2003. godine uticali su na pogoršavanje stanja u oblasti drvne industrije. Do kakvog je stanja drvna industrija došla u periodu 1989-2003, najbolje potvrđuje konstatacija iz Sanaciono-razvojnog programa drvne industrije i šumarstva Crne Gore iz 2003. godine koja glasi: *"Drvna industrija Crne Gore predstavlja potpuno konfuznu i neorganizovanu privrednu strukturu. Umjesto da bude nosilac razvoja, ona je sada predmet pažnje države Crne Gore kako da se revitalizuje. Formalna vlasnička transformacija (prva faza radnička i fondovska i druga faza vaučerska) nije u poslovno-ekonomskom smislu ništa dobro donijela. Naime, novi vlasnički odnosi formirali su uglavnom nekompetentne, nemotivisane i nemoćne upravljačke strukture"*.

Parametri poslovanja drvne industrije u posmatranom periodu, koji se nalaze u pomenutom Sanaciono-razvojnem programu, su brojni i skoro svi su negativni u poređenju sa baznom 1989. godinom.

U periodu od 2003. do 2007. godine izvršena je potpuna privatizacija svih preduzeća u drvnj industriji iz bivšeg društvenog sektora (sa izuzetkom fabrike Gornji Ibar), pri čemu su vlasnici preduzeća koja su se bavila primarnom preradom drveta dobili pravo na snabdijevanje drvnom sirovinom sa lokalnog područja na kratkoročni, srednjoročni i dugoročni period, kroz sistem koncesionih ugovora.

Očekivanja svih glavnih učesnika bila su da će novi model privatizacije i sigurnost koju su preduzeća dobila kroz koncesije, u pogledu snabdijevanja potrebnim sirovinama, uticati na ubrzani razvoj i prevazilaženje teškog stanja u kome se nalazila drvna industrija do tada. Međutim, to se nije desilo.

Drvna industrija, koja se u većini strateških i planskih dokumenata označava kao jedna od strateških grana i koja zajedno sa turizmom i poljoprivredom treba da predstavlja glavni oslonac razvoja Crne Gore, uprkos svim preduslovima koje ima, u poslednjih desetak godina predstavlja industrijsku granu sa brojnim negativnim trendovima. Umjesto strateški važne i profitabilne izvozne grane, drvna industrija predstavlja granu koja stagnira iz godine u godinu i koja je dospjela u stanje koje zahtijeva preduzimanje radikalnih mjera, koje će spriječiti scenario po kome bi Crna Gora postala zemlja kvalitetne i jeftine drvne sirovine, za brojne kompanije iz regiona i šire.

Očekivanja su da tokom procesa strukturnih promjena u drvnj industriji Crne Gore nestanu (brojna) mala preduzeća koja svoju poslovnu filozofiju zasnivaju na principu "*prodaje drvne sirovine bez (bilo kakve) prerade*".

Razvoj je potrebno usmjeriti na veće kompanije, koje su uspjele opstati i koje potencijalno predstavljaju solidnu polaznu osnovu za novi strateški razvoj i generisanje novih radnih mjesta. U tom procesu, kao ne manje značajna, mala i srednja preduzeća daće svoj puni doprinos razvoju konkurentnosti ovog sektora, jer je zavisnost jednih od drugih sve veća.

Zapravo, tokom tog procesa neophodno je dostizanje potpune sinergije između svih učesnika u sektoru i šire. To nije nimalo lako postići, jer se na tržištu svakodnevno dešavaju turbulencije, pooštravaju kriterijumi, pooštravaju standardi i mijenjaju uslovi poslovanja, do te mjere da kompanije danas moraju uložiti mnogo više napora nego što je to bilo potrebno juče, da bi opstale i ostale u toj igri.

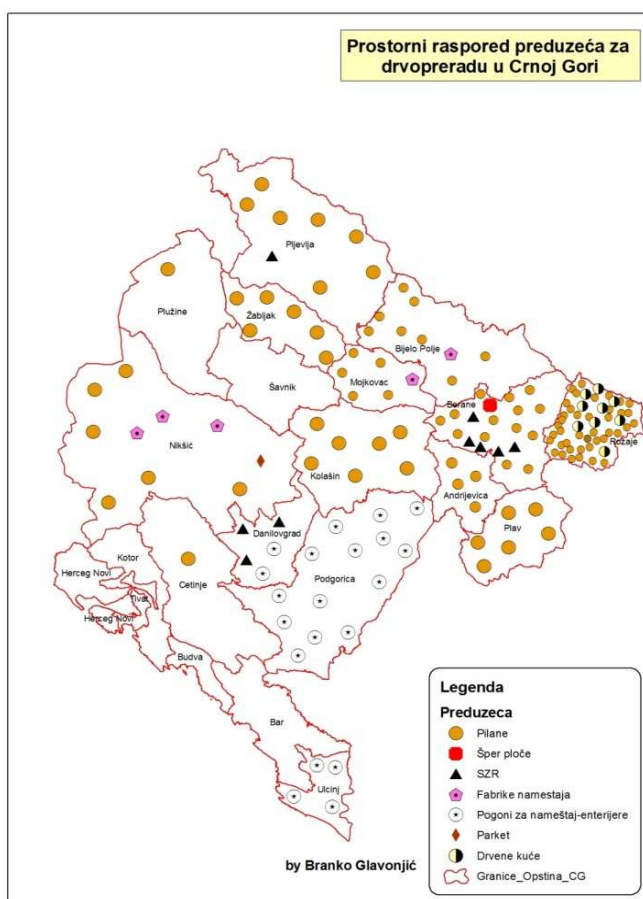
Situacija na globalnom tržištu ukazuje na potrebu promjene postojećeg koncepta "**od trupca ka finalnom proizvodu i tržištu**" na koncept "**od tržišta i finalnog proizvoda ka trupcu**".

1. Broj preduzeća i stanje tehnologije

Ukupan broj privrednih društava u drvnoj industriji Crne Gore u 2012. godini, prema poslednjim podacima MONSTATA iznosio je 400, od čega u grani 16 - prerađa drveta i proizvodi od drveta, plute i slame 313, a u grani 31 - proizvodnja namještaja 87. U odnosu na prerađivaču industriju 20,4% od ukupnog broja privrednih društava nalazi se u drvnoj industriji.

Prema sprovedenim istraživanjima za potrebe projekta "Potrošnja drvnih goriva u Crnoj Gori u 2011. godini" (MONSTAT), u drvnoj industriji sredinom 2012. godine aktivno je bilo 152 preduzeća (uključujući i preduzeća i preduzetnike koji se bave proizvodnjom namještaja). To znači da veliki broj registrovanih privrednih društava nijesu aktivno obavljali svoju djelatnost.

Slika 9.1. Prostorni raspored preduzeća drvne industrije Crne Gore

Najzastupljenija djelatnost preduzeća (posmatrano po njihovom broju) predstavlja pilanska prerada drveta, pa slijede pogoni za proizvodnju namještaja (uglavnom pločastog) i opremanje enterijera i proizvodnja drvenih kuća (slika 9.1).

U strukturi preduzeća koja se bave preradom drveta dominantna je zastupljenost malih preduzeća. Postoji šest većih preduzeća koja su u 2012. godini preradila 97.380 m³ tehničke oblovine, što je predstavljalo 29,8% od ukupne količine tehničke oblovine koja je prerađena u Crnoj Gori.

Kada je u pitanju tehnologija i oprema, koja je zastupljena u tehnološkim procesima preduzeća koja se bave preradom drveta, ista je bila aktuelna prije tridesetak godina za značajno veći obim proizvodnje. Ova konstatacija se posebno odnosi na velika preduzeća (bivša društvena preduzeća koja su sada privatizovana i u kojima je obnovljena proizvodnja sa tehnološkim rješenjima i modelu koji je bio prilagođen tadašnjem modelu privređivanja).

Zastarela i uglavnom izraubovana tehnologija prisutna je i u velikom broju malih privatnih preduzeća koja su od samog osnivanja kupovala polovnu opremu. Zbog toga je i program proizvodnje kod najvećeg broja preduzeća takav da su zastupljeni proizvodi sa najnižim stepenom finalizacije (rezana građa i elementi). U malom broju preduzeća koja se bave proizvodnjom finalnih proizvoda, kvalitet tih proizvoda je različit od slučaja do slučaja i kreće se od izuzetno niskog do zadovoljavajućeg.

Nešto malo bolja situacija je u dijelu preduzeća koja se bave proizvodnjom namještaja iz pločastih materijala kao i proizvodnjom prozora, podova i namještaja od drveta.

2. Broj zaposlenih i bruto dodata vrijednost

Ukupan broj zaposlenih u drvnoj industriji Crne Gore u 2012. godini, prema zvaničnim podacima MONSTAT, iznosio je 1.777, i u odnosu na 2011. godinu bio je manji za 19,5%, 2010. godinu bio je manji za 24%, a u odnosu na 2009. godinu za 37%. Najveći broj zaposlenih je u segmentu prerade drveta 1.208, dok je u proizvodnji namještaja i sličnih proizvoda zaposleno 569 radnika (tabela 9.1).

Tabela 9.1. Broj zaposlenih u drvnoj industriji Crne Gore u periodu od 2009. do 2012. godine

	2009	2010	2011	2012
Prerada drveta i proizvodi od drveta, plute, slame (C16)	2.077	1.581	1.522	1.208
Proizvodnja namještaja i sličnih proizvoda (C31)	748	760	686	569
Ukupno drvna industrija	2.825	2.341	2.208	1.777
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA	21.824	16.563	15.313	13.041

Izvor: MONSTAT

Kontinuirano smanjenje broja zaposlenih iz godine u godinu pokazatelj je krize i razlog za preduzimanje radikalnih mjera u cilju sanacije ove industrijske grane.

Tabela 9.2: Vrijednost i struktura outputa (bruto vrijednost proizvodnje), međufazne potrošnje i bruto dodate vrijednosti drvne industrije u 2010, 2011. i 2012. godini u eurima

	2010			2011			2012		
	Output	Međufazna potrošnja	Bruto DV	Output	Međufazna potrošnja	Bruto DV	Output	Međufazna potrošnja	Bruto DV
Proizvodnja drveta, proizvoda od drveta, plute, slame i proizvodnja namještaja	29.167.647	18.912.172	10.255.475	54.173.336	35.626.947	18.546.389	27.707.203	17.319.323	10.387.835
Učešće u prerađivačkoj industriji	5,3%	4,7%	7,1%	9,7%	9,0%	11,4%	5,5%	4,7%	7,6%
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA	545.881.204	401.562.814	144.318.390	558.501.875	395.967.131	162.534.744	503.049.176	367.587.386	135.461.791

Izvor: MONSTAT

Iz prethodne tabele, jasno se zaključuje da je, za ovu industrijsku granu, 2011. godina bila značajno bolja u odnosu na 2010. i 2012. godinu. Naime, output u 2011. godini u odnosu na 2010. godinu je porastao za 85,7%, pri čemu je, u toj godini u odnosu na prethodnu, takođe, bruto dodata vrijednost bilježila rast od 80,8%. U 2012. godini bruto vrijednost proizvodnje je pala u odnosu na prethodnu godinu za 48,9%, kao i bruto dodata vrijednost za 44,0%.

3. Kadrovi i obrazovanje

U svim preduzećima izražen je problem radne snage i visoko obrazovanih kadrova. Radnici su uglavnom priučeni i obučeni za obavljanje određenih operacija od strane vlasnika ili rijetkih tehničara i inženjera u onim preduzećima gdje ih ima. Vrlo često se dešavaju slučajevi napuštanja preduzeća i odlaska u preduzeća drugih djelatnosti, gdje su poslovi neuporedivo lakši u odnosu na poslove u preradi drveta. Nedostaje radna snaga svih profila: rukovaoci mašina, stolari, tapetari, lakireri, tehničari, organizatori proizvodnje i inženjeri.

Kada su u pitanju visokostručni kadrovi, koji su neophodni u smislu kreiranja i vođenja proizvodnog procesa svakog preduzeća, raspolaže se sa sledećim podacima: 1989. godine u preradi drveta u Crnoj Gori bilo je zaposleno 55 inženjera ili 4 inženjera na jedno preduzeće. Sredinom 2007. godine u preradi drveta je radilo 22 inženjera ili 1 inženjer na 19 preduzeća.

Prema istraživanjima sprovedenih u okviru projekta MONSTAT – "Potrošnja drvnih goriva u 2011. godini u Crnoj Gori" u preduzećima za preradu drveta u Crnoj Gori radi 22 inženjera, od čega je 14 inženjera prerade drveta, a ostali su bili inženjeri šumarstva, elektrotehnike, mašinstva i iz ostalih struka. Najveći broj vlasnika postojećih privatnih preduzeća je bez stručnog obrazovanja i kao takvi nisu u stanju da prepoznaju stvarne probleme zaostajanja razvoja svojih preduzeća.

Imajući u vidu teško stanje u oblasti kadrova, posebno visokostručnih, Mašinski fakultet Univerziteta Crne Gore osnovao je studijski program prerade drveta koji je počeo da se realizuje od 2007. godine, na takav način da su prve dvije godine zajedničke sa studijama mašinstva, a da se nakon druge godine studenti opredjeljuju za studijski program prerada drveta. Nastava se izvodi u Pljevljima, a zaključno sa 2013. godinom ukupno je diplomiralo 9 studenata. Međutim, i pored ovako teške situacije u oblasti kadrova, novodiplomirani studenti se teško zapošljavaju u preduzećima za preradu drveta. Od 9 diplomiranih studenata samo 1 se zaposlio u preduzeću koje se bavi preradom drveta. Ostali su ili nezaposleni ili su se zaposlili u državnim institucijama i u nekim privatnim preduzećima koja se bave nekom drugom djelatnošću.

Sa ovakvim postojećim stanjem u sferi kadrova nije moguć adekvatan napredak drvoprerade u Crnoj Gori.

4. Stepen finalizacije drvene sirovine

Učešće potrošnje drvene sirovine na domaćem tržištu u odnosu na njenu proizvodnju u 2012. godini iznosilo je ispod 25% što pokazuje da najveće količine drvene sirovine odlaze u izvoz, i to najviše u formi oblovine i rezane građe (295.973 m³), a u manjoj mjeri kroz proizvode sa dodatnom vrijednošću kakvi su šper ploče, daščane ploče, parket, latoflex letvice, građevinska stolarija.

I pored činjenice da se 81% od ukupne proizvodnje tehničke oblovine prerađuje u Crnoj Gori, zbog niskog stepena finalizacije u tom procesu, stanje u ovoj oblasti se može ocijeniti kao nezadovoljavajuće. Ovoj ocjeni potrebno je dodati i nezadovoljavajuće stanje u pogledu korišćenja

drvnog ostatka, zbog čega su pojedina preduzeća postala crne tačke na mapi Crne Gore, u ekološkom smislu.

Rezultati sprovedenih istraživanja pokazuju da se najveće količine drvene sirovine (tehničke oblovine) koriste za proizvodnju rezane građe i šper ploča. Ova dva proizvoda su dominantno zastupljena u primarnoj preradi drveta u Crnoj Gori. U daljem procesu prerade manje količine rezane građe (elemenata) se prerađuju u daščane ploče, koje predstavljaju nešto viši stepen finalizacije. Količine daščanih ploča na godišnjem nivou su relativno male i iznose oko 1.000 m³ i proizvode se samo u jednom preduzeću. Pored daščanih ploča, određene količine čamove rezane građe se prerađuju u lamelirane troslojne gredice za prozore i vrata u pogonima u Rožajama. Za tu svrhu instalirana je nova linija u preduzeću Vektra-Jakić u Pljevljima kapaciteta oko 15.000 m³/godišnje. Ova linija još uvijek nije stavljena u pogon iz organizaciono-tehničkih razloga.

Pored navedenih proizvoda rezana građa se prerađuje i u druge proizvode kao što su brodski pod, lamperija, krovni nosači i drugi, ali i ti proizvodi predstavljaju proizvode sa niskim stepenom finalizacije. Drugi dio toka drvene sirovine sastoji se u proizvodnji furnira za potrebe proizvodnje šper ploča i latoflex letvica za krevete. Proizvodnja šper ploča se obavlja samo u jednom preduzeću, a proizvodnja latoflex letvica u dva preduzeća. Skoro kompletne količine i šper ploča i latoflex letvica se izvoze.

Na osnovu prethodnog može se zaključiti da rezana građa, šper ploče, daščane ploče, latoflex letvice, lamelirane troslojne gredice, brodski pod i lamperija predstavljaju glavne proizvode primarne prerade drveta. Kao takvi svi zajedno predstavljaju proizvode niskog stepena finalizacije.

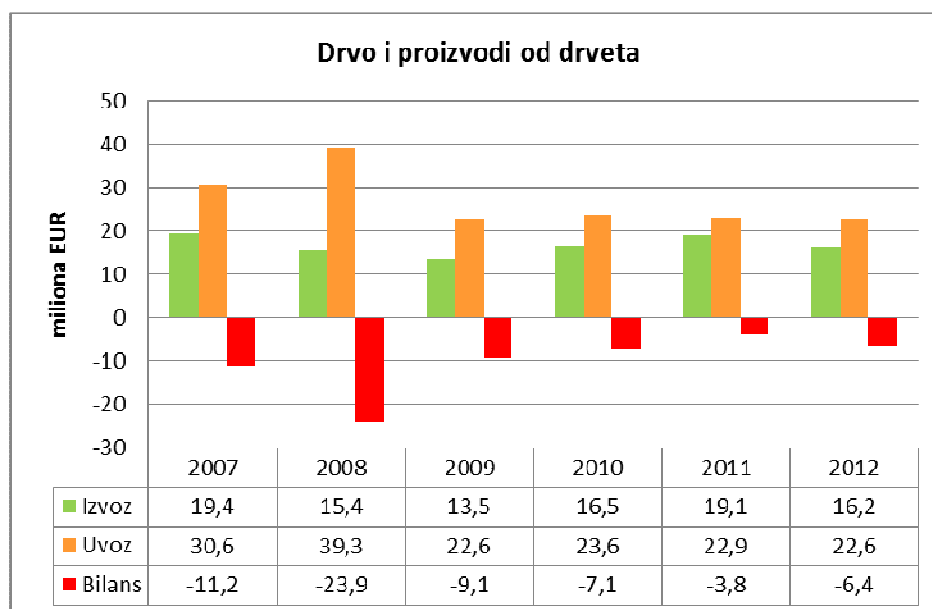
Druga važna karakteristika kada su u pitanju pojedini proizvodi jesu izuzetno male količine u kojima se isti proizvode. Ovakav zaključak se može izvesti posmatrano sa šireg aspekta tj. njihovog potencijalnog plasmana na neka od izvoznih tržišta, gdje količina predstavlja važan element konkurentnosti.

5. Spoljnotrgovinski bilans i najznačajnija tržišta

Drvo i proizvodi od drveta

Osnovna karakteristika spoljnotrgovinskog bilansa drvene industrije Crne Gore u segmentu drvo i proizvodi od drveta, predstavlja činjenica da je on negativan u svim godinama perioda 2007-2012 (grafik 9.1). Najveća negativna vrijednost spoljnotrgovinskog bilansa zabilježena je 2008. godine u iznosu od 23,9 miliona EUR.

Grafik 9.1: Spoljnotrgovinski bilans drvne industrije Crne Gore u segmentu drvo i proizvodi od drveta u periodu od 2007. do 2012. godine

Izvor: MONSTAT

Kada je u pitanju *struktura izvoza drveta i proizvoda od drveta* situacija je nezadovoljavajuća (tabela 9.3). U 2012. godini u strukturi ukupnog izvoza drveta i proizvoda od drveta dominantno je bilo učešće rezane građe i trupaca. Ova dva drvena sortimenta sačinjavala su 85,8% ukupnog izvoza proizvoda od drveta (grafik 9.2). To znači da u strukturi izvoza proizvoda od drveta dominantno učešće imaju proizvodi sa niskim stepenom finalizacije. To nije slučaj kada je u pitanju uvoz proizvoda od drveta.

U *strukturi uvoza* u 2012. godini dominantno učešće imali su prozori, vrata i podovi od drveta u iznosu od 7,9 miliona EUR ili 36%, pa slijede ploče na bazi drveta (iverice) sa učešćem od 7,6 miliona EUR ili 33% (grafik 9.3).

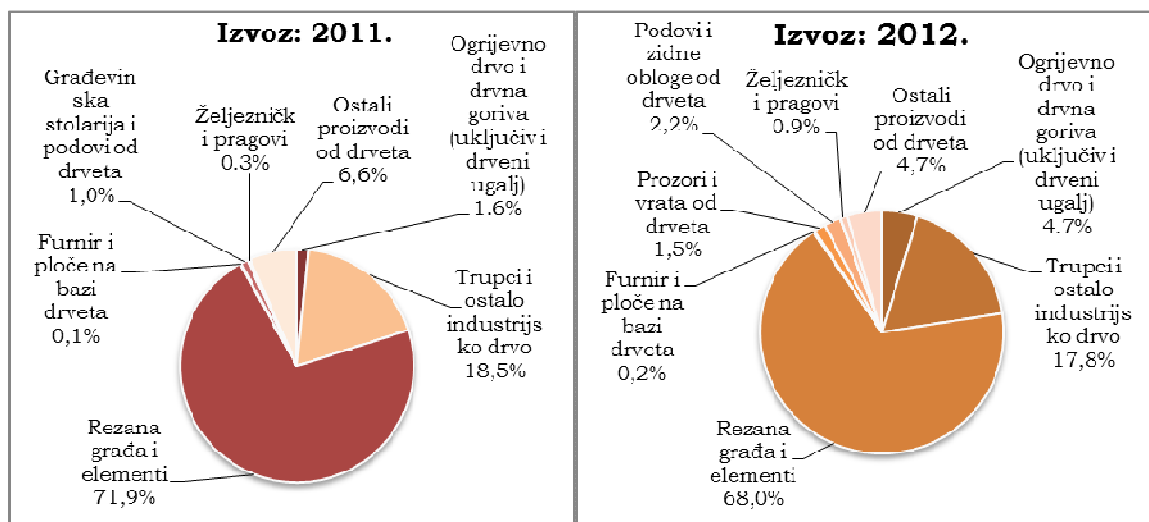
Potrebno je istaći i da je u 2011. godini ostvarena visoka vrijednost uvoza drvne galanterije i željezničkih pragova od drveta (tabela 9.3). Uvoz drvne galanterije iznosio je 1,72 miliona EUR, a željezničkih pragova od drveta 1,02 miliona EUR, upravo onih proizvoda za koje drvna industrija Crne Gore ima sve preduslove da sama proizvodi.

Tabela 9.3. Vrijednost izvoza i uvoza pojedinih kategorija proizvoda od drveta Crne Gore u 2011. i 2012. godini u EUR

NAZIV PROIZVODA	2011		2012	
	Izvoz	Uvoz	Izvoz	Uvoz
	EUR			
Ogrijevno drvo i drvena goriva (uključiv i drveni ugalj)	299.453	748.916	768.213	478.303
Trupci i ostalo industrijsko drvo	3.530.762	871.369	2.881.680	675.636
Rezana građa i elementi	13.725.068	1.123.389	11.010.631	1.207.553
Furnir i ploče na bazi drveta	26.088	3.082.756	34.575	7.565.628
Građevinska stolarija i podovi od drveta	190.807	8.843.353	603.241	7.976.383
Drvena galanterija (vješalice za odela, posuđe od drveta...)	8.943	1.724.788	1.741	348.147
Željeznički pragovi	59.961	1.018.061	147.978	838.516
Ostali proizvodi od drveta	1.261.302	5.483.950	754.135	3.517.041
UKUPNO	19.102.384	22.896.582	16.202.194	22.607.207

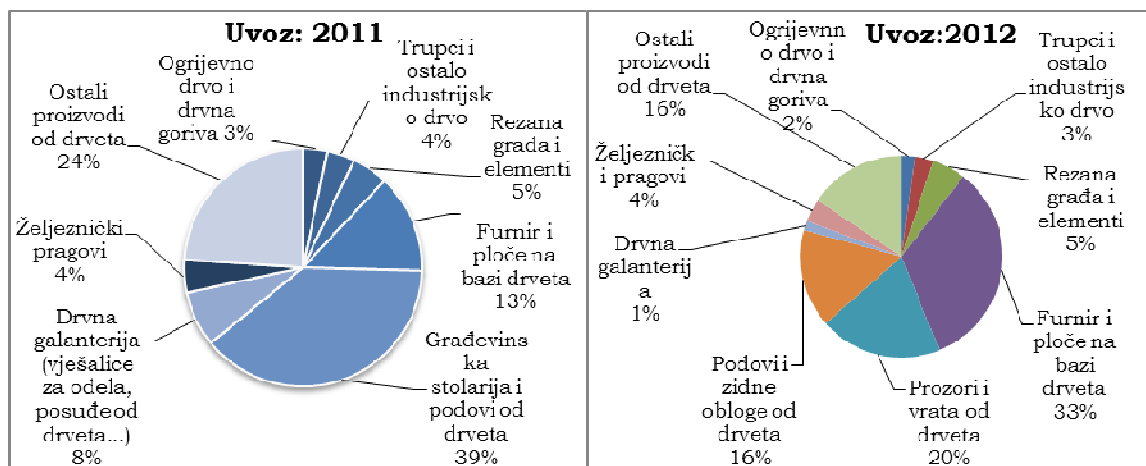
Izvor: MONSTAT

Grafik 9.2. Učešće pojedinih kategorija proizvoda u ukupnom izvozu drveta i proizvoda od drveta Crne Gore u 2011. i 2012. godini

Izvor: MONSTAT

Grafik 9.3. Učešće pojedinih kategorija proizvoda u ukupnom uvozu drveta i proizvoda od drveta Crne Gore u 2011. i 2012. godini

Izvor: MONSTAT

Najznačajnija tržišta na koja se izvoze drvo i proizvodi od drveta iz Crne Gore su Kosovo i Srbija na koja se plasira preko ½ ukupnog izvoza (54,3% u 2012. godini) (tabela 9.4). Kada se tome dodaju i druge zemlje Zapadnog Balkana ukupan izvoz u 2012. godini iznosio je 11,3 miliona EUR ili 69,6% od ukupnog izvoza.

Tabela 9.4. Vrijednost izvoza drveta i proizvoda od drveta iz Crne Gore na tržišta pojedinih zemalja u 2011. i 2012. godini

NAZIV ZEMLJE	2011		2012	
	EUR	Učešće u %	EUR	Učešće u %
Kosovo	6.185.736	32,5	4.779.689	29,5
Srbija	4.929.410	25,9	4.013.736	24,8
Italija	3.085.705	16,2	2.536.363	15,7
Albanija	1.496.954	7,9	1.201.134	7,4
BiH	851.542	4,5	370.517	2,3
Njemačka	966.450	5,1	829.225	5,1
Ostali	1.535.971	8,1	2.471.530	15,3
UKUPNO	19.051.767	100	16.202.194	100

Izvor: Monstat

Od zemalja EU najznačajnija tržišta za izvoz drveta i proizvoda od drveta su Italija i Njemačka. Vrijednost ostvarenog izvoza u Italiju u 2011. godini iznosila je 3,08 miliona EUR ili 16,2% od ukupnog izvoza, a u 2012. godini 2,54 miliona EUR. Praktično to znači da je izvoz drveta i proizvoda

od drveta skoncentrisan na mali broj tržišta, i to dominantno u regionu, dok se svega oko ¼ izvoza ostvaruje na tržišta zemalja EU.

Zemlje regiona predstavljaju najznačajnije zemlje i kada je u pitanju uvoz proizvoda od drveta Crne Gore. U 2011. i 2012. godini preko 2/3 vrijednosti ukupnog uvoza proizvoda od drveta ostvareno je iz zemalja regiona, pri čemu najviše iz Srbije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije (tabela 9.5).

Od zemalja EU najviše proizvoda od drveta u 2012. godini uvezeno je iz Italije u vrijednosti od 1,09 miliona EUR. Od ostalih zemalja potrebno je izdvojiti Kinu iz koje je uvezeno proizvoda od drveta u vrijednosti 1,02 miliona EUR. Iz Kine su se u 2012. godini najviše uvezile ploče na bazi drveta (0,36 miliona EUR), drvena galanterija (vješalice za odijela, drveno posuđe, i dr.) u vrijednosti od 0,17 miliona EUR i građevinska stolarija i podovi (0,28 miliona EUR).

Tabela 9.5. Vrijednost uvoza proizvoda od drveta Crne Gore iz pojedinih zemalja u 2011. i 2012. godini

NAZIV ZEMLJE	2011		2012	
	EUR	Učešće u %	EUR	Učešće u %
Srbija	9.806.689	42,7	9.133.081	40,4
BiH	2.541.295	11,1	2.421.916	10,7
Hrvatska	1.612.769	7,0	1.874.235	8,3
Slovenija	1.485.285	6,5	1.946.037	8,6
Italija	1.362.480	5,9	1.090.675	4,8
Kina	911.654	4,0	1.023.786	4,5
Austrija	899.413	3,9	919.907	4,1
Njemačka	744.097	3,2	349.075	1,5
Ostali	3.583.435	15,6	3.848.495	17,0
UKUPNO	22.947.117	100,0	22.607.207	100

Izvor: Monstat

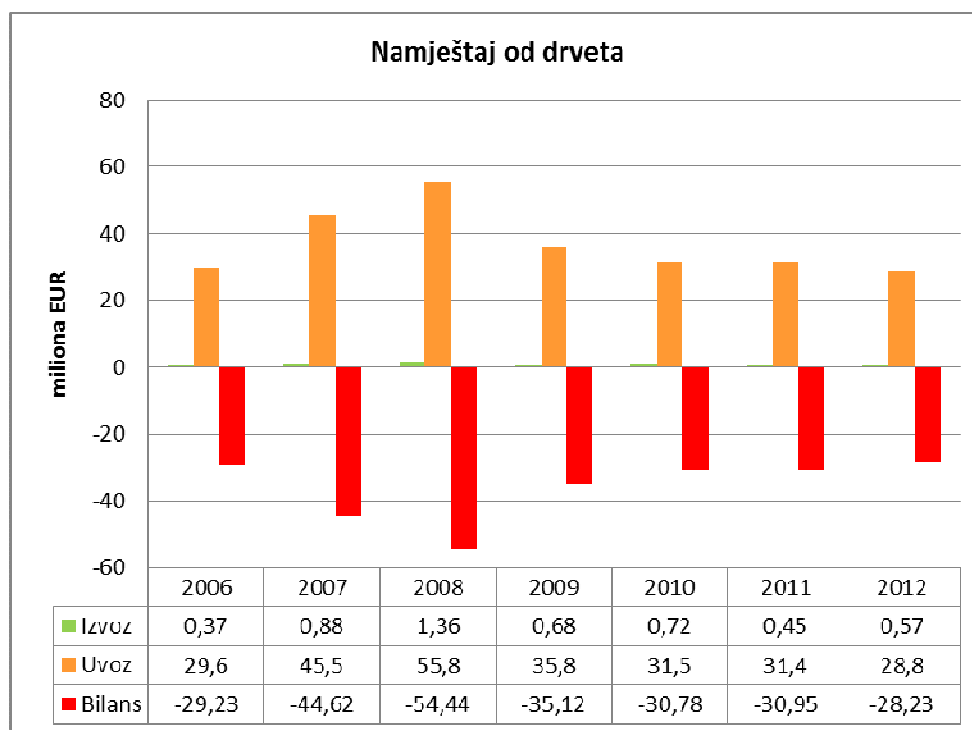
Generalni zaključak koji se može izvesti na bazi prethodnih analiza, koje se odnose na izvoz i uvoz drveta i proizvoda od drveta jeste da Crna Gora ima pozitivan spoljnotrgovinski bilans sa samo tri zemlje i to Kosovom, Albanijom i Italijom, pri čemu je potrebno napomenuti da u strukturi izvoza u Italiju dominiraju rezana građa bukve, elementi i trupci. Kada su u pitanju ostale najznačajnije zemlje sa kojima Crna Gora ostvaruje značajniju razmjenu drvnih proizvoda bilans Crne Gore je negativan. To je posebno izraženo u razmjeni sa Srbijom, Bosnom i Hercegovinom, Hrvatskom, Slovenijom i Kinom.

Namještaj od drveta

Negativni trendovi u spoljnotrgovinskom bilansu drvne industrije Crne Gore još više su izraženi u kategoriji izvoza i uvoza namještaja od drveta. Kao i kod drveta i proizvoda od drveta,

spoljnotrgovinski bilans namještaja od drveta bio je negativan u svim godinama perioda 2006-2012, sa rekordnom vrijednošću od 54,4 miliona EUR u 2008. godini (grafik 9.4). Kada se posmatraju vrijednosti izvoza namještaja od drveta može se konstatovati da je simboličan. U 2011. godini izvoz je iznosio 445.298 EUR, a u 2012. godini 566.595 EUR što je u odnosu na vrijednost uvoza manje za 50,8 puta (tabela 9.6).

Grafik 9.4: Spoljnotrgovinski bilans Crne Gore u segmentu namještaja od drveta u periodu od 2006. do 2012. godine

Izvor: MONSTAT

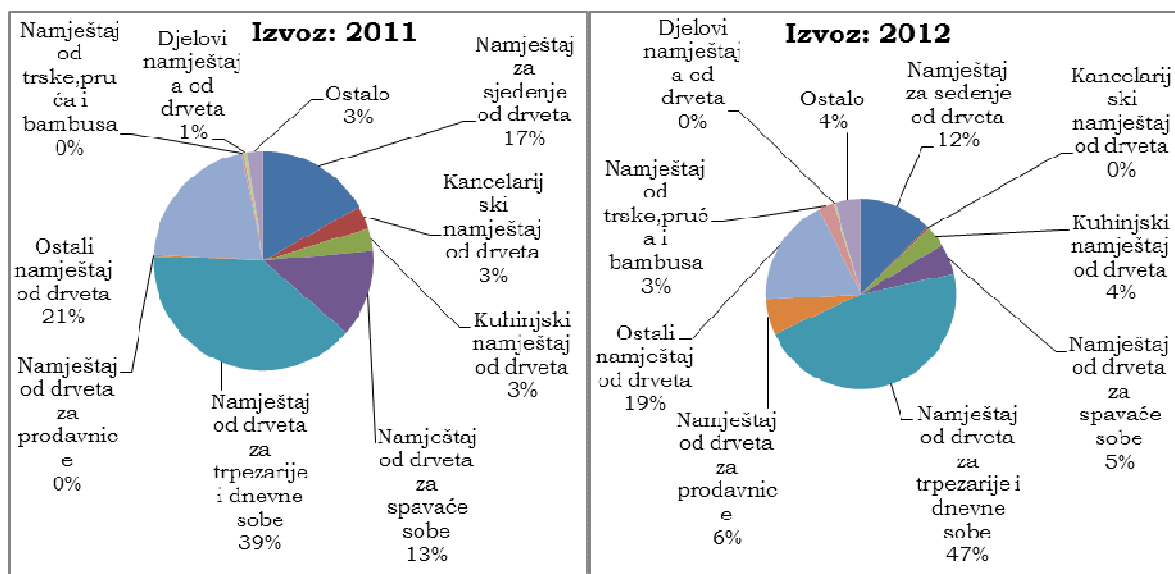
Ostvarene vrijednosti izvoza pojedinih kategorija namještaja od drveta su, kako je već rečeno, simbolične, jer izvoz namještaja od drveta za trpezarije i dnevne sobe prelazi 250.000 EUR, dok vrijednost izvoza ostalih kategorija namještaja od drveta je veoma nizak za jednu industrijsku granu (tabela 9.6 i grafik 9.5).

U **strukturi uvoza** namještaja od drveta u 2012. godini dominantno učešće imali su namještaj za sjedenje, namještaj od drveta za trpezarije i dnevne sobe i namještaj od drveta za spavaće sobe (grafik 9.6). Učešće ove tri kategorije namještaja u vrijednosti ukupnog uvoza iznosilo je 17,7 miliona EUR ili 61%. Od ostalih kategorija namještaja Crna Gora najviše uvozi kuhinjski namještaj, čije je učešće u ukupnom uvozu u 2012. godini iznosilo 2,7 miliona EUR ili 9,4%.

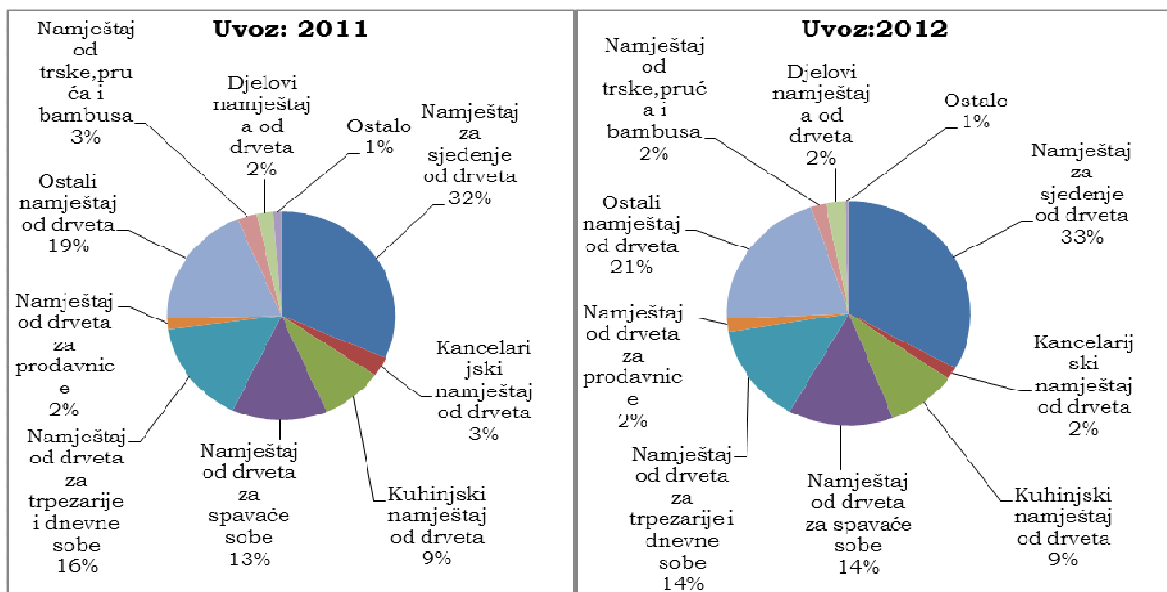
Tabela 9.6. Vrijednost izvoza i uvoza pojedinih kategorija namještaja od drveta Crne Gore u 2011. i 2012. godini

NAZIV PROIZVODA	2011		2012	
	Izvoz	Uvoz	Izvoz	Uvoz
	EUR			
Namještaj za sjedenje od drveta	75.091	9.937.215	70.435	9.536.532
Kancelarijski namještaj od drveta	15.077	954.148	1.766	511.918
Kuhinjski namještaj od drveta	14.521	2.793.875	20.242	2.665.563
Namještaj od drveta za spavaće sobe	57.310	4.255.276	29.536	4.029.435
Namještaj od drveta za trpezarije i dnevne sobe	174.945	4.986.222	264.063	4.112.047
Namještaj od drveta za prodavnice	1.214	541.795	33.852	555.164
Ostali namještaj od drveta	93.073	5.992.797	105.616	5.943.443
Namještaj od trske, pruća i bambusa	1.425	877.428	14.731	577.178
Djelovi namještaja od drveta	1.892	734.017	1.709	719.881
Ostalo	10.750	372.552	24.645	162.243
UKUPNO	445.298	31.445.325	566.595	28.813.404

Izvor: MONSTAT

Grafik 9.5. Učešće pojedinih kategorija ukupnom izvozu namještaja od drveta Crne Gore u 2011. i 2012. godini

Izvor: MONSTAT

Grafik 9.6. Učešće pojedinih kategorija ukupnom uvozu namještaja od drveta Crne Gore u 2011. i 2012. Godini

Izvor: MONSTAT

Posmatrano generalno, Srbija predstavlja najznačajniju zemlju iz koje Crna Gora uvozi namještaj od drveta sa učešćem od 46,4% u 2012. godini. Na drugom mjestu se nalazi Italija, pa slijede Bosna i Hercegovina i Kina (tabela 9.7).

Tabela 9.7. Vrijednost uvoza namještaja od drveta Crne Gore iz pojedinih zemalja u 2011. i 2012. godini

NAZIV ZEMLJE	2011		2012	
	EUR	%	EUR	%
Srbija	15.455.546	49,2	13.370.422	46,4
Italija	4.246.682	13,5	4.371.334	15,2
Bosna i Hercegovina	2.535.823	8,1	2.187.990	7,6
Kina	1.263.766	4,0	1.622.450	5,6
Hrvatska	1.115.530	3,6	1.140.623	4,0
Njemačka	1.338.706	4,3	986.620	3,4
Slovenija	1.323.080	4,2	653.719	2,3
Ostali	4.128.184	13,1	4.480.246	15,5
UKUPNO	31.407.317	100,0	28.813.404	100,0

Izvor: Monstat

Analiza bilansa Crne Gore i najznačajnijih zemalja iz kojih ona uvozi namještaj od drveta pokazuje da Crna Gora ima negativan bilans sa svim zemljama koje su predstavljene u tabeli 9.7, jer je nivo njenog izvoza namještaja od drveta nekoliko desetina puta manji u odnosu na uvoz.

Posebno važna karakteristika uvoza namještaja ali i drugih proizvoda od drveta predstavlja činjenica da se on uvozi i distribuira na tržište Crne Gore bez ikakve obaveze distributera u pogledu ispitivanja njegovog kvaliteta (karakteristika materijala, elemenata veze, izdržljivosti, kancerogenosti boja i lakova, zapaljivosti i drugih parametara).

B. Pregled raspoloživih šumskih resursa

Prema rezultatima Nacionalne inventure šuma (NIŠ), šume su 2010. godine zauzimale 59,9% teritorije Crne Gore, a neobrasla šumska zemljišta dodatnih 9,8%. Ukupna drvena zaliha svih šuma je 133 miliona m³ drveta, od čega 104,9 miliona m³ je u šumama koje su na raspolaganju za korišćenje, jer su pristupačne i van zaštićenih područja ili drugih režima zaštite. Ukupni godišnji prirast u svim šumama iznosi 3,2 miliona m³, od čega u privrednim šumama 2,6 miliona m³ (tabela 9.8).

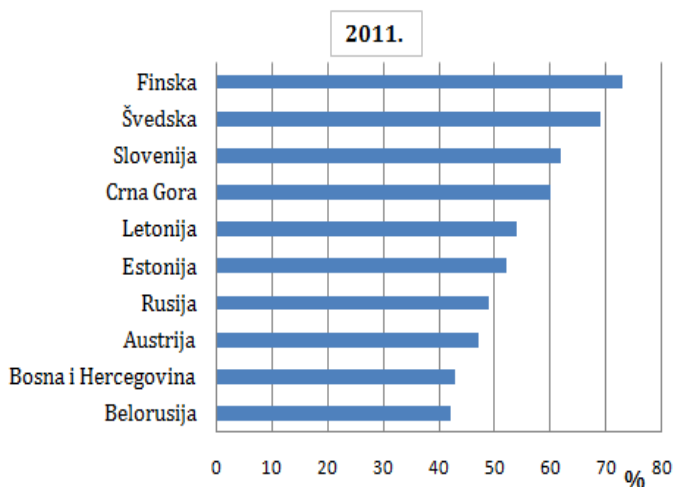
Tabela 9.8: Površina, drvena zaliha i prirast u državnim i privatnim šumama koje su na raspolaganju za korišćenje

Vlasništvo	Površina šuma za korišćenje (ha)	Učešće u %	Drvena zaliha (m ³)	Učešće u %	Drvena zaliha po hektaru (m ³ /ha)	Godišnji zapreminski prirast (m ³)	Prirast po hektaru (m ³ /ha)
Državno	334.781	49,6	75.162.069	73,2	224,5	1.762.223,3	5,3
Privatno	340.608	50,4	29.812.676	26,8	87,5	763.027,7	2,2
UKUPNO	675.389	100,	104.974.746	100	155,4	2.525.251,0	3,7

Izvor: NIŠ

Oko ½ šuma u Crnoj Gori je u državnom (49,6%), a druga polovina u privatnom vlasništvu. Privatne šume su dosta slabijeg kvaliteta.

Po stepenu šumovitosti, Crna Gora se nalazi na samom evropskom vrhu (grafik 9.7). Naime, uz skandinavske zemlje, Crna Gora sa 60% šumovitosti (0,9 ha šuma po glavi stanovnika) jedna je od najšumovitijih zemalja u Evropi, sa visokom vrijednošću i ogromnim potencijalom. Slovenija ima šumovitost 62% (0,6/ha po stanovniku); Hrvatska 37% (0,47 ha po stanovniku); Srbija 29,1% (0,3 ha po stanovniku); Bosna i Hercegovina 41%; Španija 30% i Austrija 38%.

Grafik 9.7: Šumovitost prvih deset zemalja u Evropi u 2011. godini (UNECE/FAO, 2012)

Nacionalnom inventurom šuma identifikovano je 68 drvnih vrsta, od čega 57 lišćarskih i 11 četinarskih, što ukazuje na veliku raznovrsnost šuma Crne Gore. Posmatrano po površini dominira bukva sa 25,7%, pa slijede cer sa 9,2% i hrast sa 2,6% šumom obrasle površine. Od četinarskih drvnih vrsta najzastupljenija je smrča sa 10,8% obrasle površine, jela sa 5,3% i crni bor sa 2,0%.

Od 2008. godine prodaja drvne mase iz državnih šuma vrši se preko višegodišnjih koncesionih ugovora (ugovori o davanju prava na korišćenje šuma) za cjelokupne gazdinske jedinice. Koncesionari tim ugovorima dobiju na raspolaganje doznačenu drvenu masu u gazdinskoj jedinici po određenoj cijeni, uz obavezu da sami obezbijede ulaganje u šumske saobraćajnice i uzgojne radove.

Ukupna bruto drvena masa koju je Uprava za šume ustupila po konkursu za korišćenje na 1, 7, 15 i 30 godina iznosi 626.481 m³, od čega 340.044 m³ četinarara i 286.437 m³ lišćara.

Tabela 9.9: Ostvareni obim sječe drveta u periodu od 2007. do 2012. godine

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Obim sječe u m ³	263.787	281.260	216.546	256.410	278.938	286.474
Učešće ostvarenog obima sječa u ukupno dodeljenoj koncesionoj masi u %	42,1	44,9	34,45	40,92	44,52	61,9

Izvor: PKCG

Na osnovu podataka o ostvarenom obimu proizvodnje u periodu 2007-2012, u odnosu na raspoloživu godišnju bruto drvenu masu ustupljenu po konkursima iz 2008. i 2012. godine, može se zaključiti da se **drvna masa nedovoljno koristi, a time i proizvodni kapaciteti u drvnoj industriji.**

To potvrđuju i rezultati iz pregleda planirane i posječene drvene mase po područnim jedinicama u 2012. godini (tabela 9.10).

Tabela 9.10. Pregled planirane i posječene bruto drvene mase u 2012. godini po područnim jedinicama (koncesionari)

PODRUČNA JEDINICA	UGOVORENA BRUTO DRVNA MASA ZA 2012. godinu			POSJEČENA BRUTO DRVNA MASA (I-XII.2012)			UKUPNO POSJEČENA BRUTO drvena masa u 2012 god.(ostalo iz prethodnih god.)		
	Četinari	Lišćari	Ukupno	Četinari	Lišćari	Ukupno	Četinari	Lišćari	Ukupno
PLJEVLJA	121814	39402	161216	13843	372	14215	30330	1119	31449
BERANE	50368	4021	54389	28187	948	29135	60279	2413	62692
ZABLJAK	16192	8010	24202	13477	5346	18883	17395	6137	23532
KOLAŠIN	17408	81	17489	5788	15	5803	9762	15	9777
PLUŽINE	6497	37641	44138	4497	24718	29215	4795	21826	26621
BIJELO POLJE	21271	21149	42420	17399	13687	31086	19046	22540	41586
PLAV	22441	6964	29405	22046	2461	24507	24149	2728	26877
PODGORICA	6757	12263	19020	4591	6952	11543	4596	7519	12115
ANDRIJEVICA	5928	2335	8263	3748	2589	6337	6570	2609	9179
DANILOVGRAD	4173	12932	17105	2118	5453	7571	2362	9728	12090
MOJKOVAC	4886	22288	27174	5073	10499	15572	5407	14169	19576
ROZAJE	569	12743	13312	338	4401	4739	584	4403	4987
NIKSIC	1651	3267	4918	1949	1913	3862	2400	3593	5993
ŠAVNIK	-	-	-	-	-	-	-	-	-
UKUPNO	279 955	183 096	463 051	123 054	79 354	202 408	187 675	98 799	286 474

Izvor: Uprava za šume

Ostvarena proizvodnja u 2012. godini veća je u odnosu na 2011. godinu za 9,7%, u odnosu na 2010. godinu za 10,5%, a u odnosu na 2009. godinu za 24,4%.

U 2012. godini od planiranih prihoda od naknada za koncesije u iznosu od 4,55 miliona EUR ostvarena naplata od 3,09 miliona EUR ili 67,8% od planiranog (Izvor: Izvještaj Uprave za šume za 2012. godinu).

C. Potencijal biomase

U skladu sa podacima i rezultatima navedenim u *Procjeni potencijala obnovljivih izvora energije u Crnoj Gori*, Crna Gora ima veliki potencijal za korišćenje energetske biomase. Ovo se pored sektora poljoprivrede prevashodno odnosi na sektor šumarstva, koji je od posebnog značaja za energetske sisteme, koji koriste biomasu kao gorivo. Međutim, u ovom su sektoru usljed duplo manje sadašnje produkcije od prirodnog potencijala, stvorene značajne produkcione rezerve.

Na osnovu globalnih procjena, Crna Gora posjeduje značajne resurse za proizvodnju energije na bazi biomase iz oblasti šumarstva, drvoprerade i poljoprivrede.

Oblici drvene biomase koji se danas najviše proizvode od drvnog ostatka iz šume i drvoprerade su drvni briketi, drvene pelete i drvni čips/sječka.

Iako je bioenergetski potencijal Crne Gore veći od sadašnje proizvodnje elektro energije za oko 1,5 puta, plasiranje energije na bazi biomase, u širokoj potrošnji, danas u Crnoj Gori praktično ne postoji. Masovniju proizvodnju energenata na bazi biomase treba očekivati uz paralelno uvođenje tehnološkog transfera za takav vid potrošnje energenata.

Važno je napomenuti da danas značajne količine drvnog ostatka koji nastaje u procesu sječe drveta i izrade šumskih sortimenata trenutno ostaju i propadaju u šumi. Slična situacija je i sa drvnim ostatkom koji nastaje u procesu prerade drveta, posebno u pilanama, koji se odlaže na deponije pored samih fabrika ili se pali.

Piljevina koja se nalazi na deponijama starim oko pet godina svakako je moguće iskoristiti u velikoj mjeri za proizvodnju drvnih goriva. U ovom trenutku problem je što ne postoje pogoni za proizvodnju drvnih paleta u Crnoj Gori, dok su pogoni za proizvodnju drvnih briketa sa takvom tehnologijom koja nema mogućnost proizvodnje velikih količina. Problem ne predstavlja samo drvni ostatak koji nastaje u preradi drveta već problem predstavlja i drvni ostatak koji nastaje u šumarstvu kao i drvo lošeg kvaliteta koje je korišćeno u fabrikama iverice i celuloze dok su one radile.

Sektor drvene industrije prepoznaje značajne prednosti kroz projekat biomase su:

- Stimuliše i profesionalizuje sječu,
- Utiče na povećanje kvaliteta šuma uklanjanjem i preradom u drvenu biomasu nekvalitetnih stabala,
- Utiče na popravljavanje zdravstvenog stanja i kvaliteta šuma,
- Utiče na smanjenje šumskih požara, uklanjanjem suvog drvnog materijala koji leži u šumi i koji predstavlja potencijalnu opasnost,
- Utiče na intenziviranje uzgojnih radova kroz mogući plasman prorednog materijala koji do sad nije imao tržište,

- Razvija sektor drvoprerade i pruža nove mogućnosti u razvoju drvne industrije,
- Rješava dugogodišnji problem drvnog otpatka iz drvne industrije i ekonomski valorizuje materijal koji je do sad tretiran kao otpadak.

Ukupni procijenjeni potencijali za proizvodnju energije iz drvne biomase u šumama u Crnoj Gori iznose 2,3 miliona MWh (ovaj iznos predstavlja maksimalno moguću vrijednost energije i uključuje energiju iz ogrjevnog drveta i drvnog ostatka koji nastaje u sektoru šumarstva). Kako iz tehničkih, ekonomskih i ekoloških razloga nije moguće iskoristiti u potpunosti svaki kubni metar drvne biomase, istraživanja su pokazala da se iz tehnički raspoložive količine drvne biomase u šumarstvu u Crnoj Gori može dobiti oko 1,2 miliona MWh energije na godišnjem nivou.

D. Svjetski trendovi u drvnoj industriji

Industrija namještaja i drugih proizvoda od drveta Evropske unije je na početku novog milenijuma doživjela ekonomski šok od koga se još uvijek nije oporavila. Naime, kada je Kina od 2006. godine preuzela poziciju globalnog lidera u proizvodnji i izvozu namještaja, ali i brojnih drugih proizvoda od drveta, evropska industrija namještaja ni prije toga, a i nekoliko godina posle toga, nije imala pravi odgovor na sve izraženiji prodor Kine na glavna potrošačka tržišta ovih proizvoda u svijetu, a prije svega na tržište SAD. Usled nagle ekspanzije kineskog izvoza namještaja i drugih proizvoda u SAD, ali i na tržište EU, za svega nekoliko godina evropski proizvođači i izvoznici namještaja u kategoriji srednjeg kvaliteta su skoro u potpunosti istisnuti sa tržišta SAD, pri čemu su izgubili i znatan udio na domaćem tržištu.

Kao posledica navedenog, dotadašnji koncept proizvodnje, prije svega namještaja, u mnogim zemljama EU se skoro u potpunosti raspao. Najbolji primjer za to je Italija i njena, do tada, vodeća regija Friuli-Venezia-Giulia koja je do 2006. godine predstavljala globalnog lidera u proizvodnji stolica. Od nekoliko desetina hiljada malih i srednjih preduzeća, koja su kroz kooperantske odnose bila povezana sa velikim preduzećima i distributerima namještaja, sredinom 2013. ostalo je nekoliko stotina. Dotadašnji višedecenijski koncept se pokazao loš, hiljade preduzeća su zatvorena, a mali broj preduzeća koja su preživjela takve strukturne promjene preorientisali su svoju proizvodnju u zemlje Jugoistočne Evrope, sa jeftinijom radnom snagom, ili su se pozicionirali u segmentu tržišta luksuznog namještaja.

Izabrani region u Italiji bio je najveći uvoznik rezane građe i elemenata iz zemalja bivše Jugoslavije. Zatvaranjem velikog broja preduzeća u ovoj regiji prekinuti su do tada jaki poslovni odnosi sa preduzećima iz regiona Zapadnog Balkana. Sve to je prouzrokovalo značajne promjene i u strukturi proizvodnje namještaja i drugih proizvoda od drveta u zemljama ovog regiona.

Sada je jasno da, uvažavajući realne prilike na tržištu, domaća preduzeća/tržišta ne mogu više biti na stari način "sačuvana", odnosno izolovana, od spoljašnje konkurencije, niti se mogu postaviti kao okvir za proizvodnu ili tržišnu ekspanziju u narednom periodu još intenzivnijeg ispoljavanja ovih trendova. Izmijenjeni suštinski faktori odnose sa na poslovne odluke u sferi izbora industrijske

strukture i naprednih tehnologija, marketinga i finansiranja, pravnih ograničenja i podrške države, međunarodnih trgovinskih barijera i, uopšte, identifikovanja mogućnosti koje postoje na svjetskom tržištu, a dostižne su privredi i željenoj industrijskoj strukturi Crne Gore.

Za održivi razvoj drvne industrije Crne Gore potrebno je dostići odgovarajući nivo konkurentnosti njenih proizvoda, prije svega na domaćem, tržištima zemalja regiona i tržištu Evropske unije. Redefinisanje odnosa između šumarstva i drvoprerade (što je u toku), jačanje institucionalne podrške i veća uloga države u stvaranju povoljnog ambijenta za investicije, istraživanje i razvoj, inovacije i finansijsko restrukturiranje domaćih preduzeća, samo su neke od aktivnosti koje je potrebno sprovesti, u kraćem roku, u pravcu jačanja konkurentnosti preduzeća iz drvne industrije Crne Gore. Jedna od posebno važnih mjera institucionalne podrške namještaju i drugim proizvodima od drveta domaćih proizvođača predstavlja otvaranje mogućnosti snabdijevanja tih institucija kroz Zakon o javnim nabavkama, u skladu sa EU direktivom o zelenim javnim nabavkama.

10. Strateško-razvojni ciljevi drvne industrije

A. SWOT analiza drvne industrije

Rezime aktuelnog stanja drvne industrije Crne Gore predstavljen je kroz matricu SWOT analize sa ciljem da se pored raspoloživih potencijala i mogućnosti dobije i jasnija slika u pogledu ograničenja i problema koji postoje u ovoj oblasti.

PREDNOSTI	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> ❖ raspoloživi domaći sirovinski resursi ❖ dobra geografska pozicija u odnosu na regionalna i tržišta zemalja EU ❖ tradicija u proizvodnji namještaja i proizvoda od drveta ❖ pogodnosti za ukрупnjavanje proizvodnje ❖ niže cijene rada u odnosu na zemlje EU ❖ postojeći instalisani kapaciteti ❖ dominantna zastupljenost malih preduzeća ❖ klaster drvoprerade u Rožajama 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ model "od trupca ka finalnom proizvodu i tržištu" ❖ zastarjela tehnologija za proizvodnju finalnih proizvoda ❖ nedovoljno stručnih kadrova ❖ niska konkurentnost preduzeća finalne proizvodnje ❖ postojeći koncesioni model ❖ nepostojanje strateškog partnerstva sa kompanijama iz inostranstva ❖ nepovoljna struktura izvoza i uvoza ❖ slaba povezanost preduzeća
ŠANSE	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> ❖ uvođenje modela "od tržišta i finalnog proizvoda prema trupcu" ❖ jačanje svijesti domaćih potrošača o prednostima proizvoda od drveta (prirodni materijal) ❖ uvođenje zelenih nabavki u sistem javnih nabavki ❖ potencijal za plasman namještaja prilikom rekonstrukcije/izgradnje objekata od javnog značaja ❖ strana ulaganja i transfer tehnologije kod proizvodnje finalnih proizvoda ❖ raspoloživost sredstava pristupnih fondova EU ❖ jačanje kontrole kvaliteta namještaja i drugih proizvoda od drveta koji se uvoze ❖ korišćenje drvnog ostatka (bio-energija) 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ neusklađenost kapaciteta pilanske prerade i sirovine ❖ nizak novo investicija za modernizaciju proizvodnje i veću konkurentnost proizvoda ❖ ekološki zahtjevi na inostranim tržištima ❖ kašnjenje završetka procesa sertifikacije šuma ❖ skupa finansijska sredstva za obrtni i investicioni kapital ❖ visok uvoz proizvoda od drveta i proizvoda koji predstavljaju supstituciju drvetu (PVC)

U drvnoj industriji Crne Gore već duži vremenski period nema značajnijeg porasta obima proizvodnje, izvoza finalnih proizvoda i investicija. U izvozu drvnih proizvoda dominiraju trupci i rezana građa. Izvoz namještaja skoro da ne postoji, a uvoz namještaja i drugih finalnih proizvoda od drveta poprima velike razmjere. Programska i cjenovna nekonkurentnost drvne industrije na izvoznim tržištima je jedan od glavnih problema sa kojima se susreće ova industrijska grana.

Zbog toga se drvna industrija mora podstaći određenim mjerama, kako bi se obezbijedila šansa za novu početak i razvoj na potpuno novom konceptu. U tom procesnu, svaki učesnik mora da da svoj doprinos.

Uzimajući u obzir sva ograničenja starog modela, novi koncept prerade drveta "*od tržišta i finalnog proizvoda prema trupcu*", trebalo bi da se bazira na znanju i stvaranju veće vrijednosti kroz proizvodnju i izvoz tržišno konkurentnih i inovativnih proizvoda visokog stepena finalizacije. Važni elementi takvog koncepta predstavljaju marketing, inovativnost, dizajn i brendiranje proizvoda.

B. Strateško-razvojni ciljevi

Drvna industrija u Crnoj Gori predstavlja resursno i radno intenzivnu industrijsku granu. Dosadašnja razvojna filozofija polazila je od ove činjenice ističući kako je njena resursna intenzivnost i relativno jeftina radna snaga jedna od njenih glavnih prednosti.

Ostajanje pri ovakvoj razvojnoj filozofiji vodilo bi ka daljem iscrpljivanju sirovina i pokušaju održavanja jeftinog ljudskog rada, uprkos stalno rastućem konkurentskom pritisku ne samo iz zemalja u okruženju već i na globalnom tržištu (posebno sa Dalekog Istoka). Ovaj pritisak drvna industrija u Crnoj Gori neće moći da izdrži, na srednji i duži rok.

Vizija drvne industrije:

Drvna industrija predstavlja ekonomski uspješnu i profitabilnu industrijsku granu koja konkurentno izvozi preko 60% svojih proizvoda, a u njegovoj vrijednosti preko 2/3 sačinjavaju proizvodi visokog stepena finalizacije. Nakon restrukturiranja i harmonizovanja sa raspoloživim sirovinским resursima i savremenim programima, njenu okosnicu sačinjavaju velike kompanije koje predstavljaju domaće i regionalne lidere u segmentu proizvoda koje proizvode, a koje su u konzorcijumu drvne industrije interesno povezane sa malim i srednjim preduzećima kao domaćim dobavljačima, Privrednom komorom, bankama i drugim organizacijama od značaja za njen razvoj. Pruža dobre šanse za stalno investiranje, zapošljavanje i razvoj.

U skladu sa postavljenom vizijom osnovna *misija drvne industrije* Crne Gore sastoji se u dostizanju strateških ciljeva, čime bi ona postala jedna od vodećih industrijskih grana u Crnoj Gori, koja daje značajan doprinos kroz sveobuhvatan održivi razvoj zemlje.

Kroz Sanaciono-razvojni program, koncesioni model snabdijevanja drvnom sirovinom, državnim garancijama i drugim mjerama podrške u periodu od 2006. godine do danas postignuti su određeni rezultati u segmentu privatizacije preduzeća i oživljavanju njihove proizvodnje.

Međutim, analiza aktuelnog stanja, ukazuje na postojanje brojnih problema, i potrebu definisanja i sprovođenja novog koncepta razvoja drvne industrije Crne Gore.

Samim tim, strateško–razvojni ciljevi drvne industrije Crne Gore su:

- Programsko restrukturiranje, zapošljavanje stručnih kadrova i tehnološka modernizacija preduzeća drvne industrije,
- Sveobuhvatno i racionalno korišćenje domaće drvne sirovine,
- Podrška ujedinjavanju leaderskim kompanijama, razvoju klastera i jačanju profesionalnog imidža preduzeća u drvnoj industriji,
- Brendiranje proizvoda drvne industrije Crne Gore,
- Uspostavljanje strateškog partnerstva sa institucijama i vodećim kompanijama iz drvne industrije na ino-tržišta,
- Podrška potrošnji proizvoda od drveta na domaćem tržištu i izvozu finalnih proizvoda.

Definisani ciljevi predstavljaju polaznu osnovu za kreiranje mjera politike u ovoj oblasti u svrhu prevazilaženja postojećeg stanja u kojem Crna Gora izvozi sirovinu i poluproizvode i dostizanja stanja u kojem Crna Gora prerađuje sopstvenu drvnu sirovinu i izvozi proizvode sa visokim stepenom finalizacije.

11. Industrija i ekologija

Pogrešno je vjerovati da zaštita prirodne sredine dolazi u sukob sa potrebama privrednog rasta i životnog standarda. Iskustvo bogatih zemalja potvrđuje da uloženi kapital u zaštitu životne sredine, štednju energije i razvoj čistih tehnologija, omogućava da se smanje troškovi nastali kao posljedica iscrpljivanja i degradacije prirodne sredine i zdravlja ljudi, te da korist od uloženog u prevenciju bude značajna.

Industrijski sistemi se ne mogu odvojeno posmatrati od cjelokupnog društva i prirode. Između industrijskog sistema i prirode postoje ekološki aspekti; između industrijskog sistema i čovjeka – ekonomski aspekti; između čovjeka i prirode to su humano-ekološki aspekti. Upravo na polju predočenih relacija definiše se važan zadatak industrijske ekologije, to jest vrednovanje industrijskog sistema i posredovanje između prirode i čovjeka. S ovim u vezi, stoji i njena važna uloga koja se tiče elaboracije elemenata ekološkog rizika. Ova činjenica individualnog i društvenog života tj. rizik, ustvari je vjerovatnoća događaja koji uzrokuju opasnosti po ljude, njihova dobra i okolinu.

U elemente ekološkog rizika spadaju:

- strategija privrednog razvoja (regionalna, državna)
- stanje industrijske razvijenosti pojedine regije ili države
- lokacije industrijskih objekata
- vrste proizvodnje (moguće prisustvo toksičnih materijala)
- obučenosť, ekološko obrazovanje i osposobljenost ljudi
- preuzete mjere preventive ekološke zaštite

Danas je veoma važna jasna percepcija problema koji ugrožavaju život i zdravlje ljudi i prirode. Također, bitno je da se energetske i materijalne troškove adekvatno usmjere kroz odgovarajuće poslovne sisteme na dobrobit što šire zajednice. Polazeći od ovakvih interesa industrija i ekologija postavljaju sebi zadatak da promijene linearnu prirodu industrijskog sistema po kojoj se iz sirovina dobijaju proizvodi, nusproizvodi i otpad u ciklični sistem, za koga je otpad ponovna energija, sirovina ili pak proces u daljnjem stvaranju novih dobara.

Smanjiti emisiju štetnih materija iz izvora zagađenja, spriječiti degradaciju životne sredine, očuvati resurse i zdravlje ljudi imperativ je današnjice. Industrija i ekologija polazeći od ovako zacrtanih ciljeva utiču na preoblikovanje duha sfere rada insistirajući da se industrijski razvoj usaglasa sa ekološkim načelima. Praksa pokazuje da su znanja i informacije o ekološkim razvojnim problemima još uvijek nedovoljna. Kako se ovaj nedostatak odražava na proces funkcioniranja modela održivog razvoja, to je produkcija sistematskih i organizacionih ekoloških saznanja od ogromnog značaja za svaki industrijski razvoj.

12. Zaključak

Industrijski sektor Crne Gore danas karakterišu dva ključna elementa: niska produktivnost i slaba konkurentnost. Stanje domaće industrije ukazuje na to da se Crna Gora ne može više razvijati na istim osnovama kao u prethodnom periodu, pa je neophodno da se koncept razvoja znatno izmijeni. Svako dalje zadržavanje fokusa koji je usmjeren, prije svega ka velikim preduzećima, strateški nije dobro, uz to nije ni opravdano sa aspekta diverzifikacije industrijskih subjekata, a ne tako rijetko može biti i štetno. Naime, velika preduzeća i sistemi su više izloženi riziku promjenama na globalnom tržištu, sporiji su u prilagođavanju novim situacijama i potrebama, a često nijesu u mogućnosti da osiguraju potrebne investicije za održavanje koraka sa drugim velikim akterima na tržištu. Dobra strana postojanja takvih preduzeća je u tome što su, po pravilu, nosioci razvoja u svom sektoru i području na kojem obavljaju svoju djelatnost, što su generatori zapošljavanja i što onda kada uspješno posluju postaju stabilizatori makroekonomskih parametara.

Stvaranje uslova za razvoj malih i srednjih preduzeća, koja su po prirodi stvari jednim dijelom u funkciji velikih sistema, ali većinom samostalni privredni subjekti sa konceptom razvoja i opstanka baziranim na tržištima znatno većim nego što je domaće, cilj je kojem treba težiti. Značaj malih i srednjih preduzeća u razvijenim tržišnim ekonomijama najbolje ilustruje primjer Evropske unije u kojoj ova preduzeća čine 99% svih aktivnih preduzeća, generišu 70% ukupnog prometa i učestvuju sa 60% u BDP-u EU. Dinamičan i vitalan sektor koji kreiraju mala i srednja preduzeća može da obezbijedi značajan doprinos ekonomskom rastu i prosperitetu Crne Gore.

Prerađivačka industrija Crne Gore, posmatrana u kontekstu reindustrijalizacije ekonomije Evropske unije, ima značajan razvojni potencijal, pri čemu će njena efikasnost i konkurentnost u narednom periodu zavisiti od kontinuirane primjene tehničko-tehnoloških inovacija u proizvodnim procesima i inovacijama u procesima upravljanja. Jasno je da će za ostvarenje tog cilja biti neophodno obezbijediti značajna finansijska sredstava. Time će sektor prerađivačke industrije dobiti značajnu ulogu u razvoju industrije, a i u ukupnom ekonomskom razvoju Crne Gore.

U skladu sa navedenim u narednom razdoblju biće potrebno odrediti i raditi na izvršenju sljedećih opštih ciljeva i okvirnih prioriteta:

Ciljevi razvoja prerađivačke industrije:

1. Povećanje zaposlenosti

- *otvaranje novih preduzeća*
- *povećanje kapaciteta*
- *uvođenje novih proizvoda*

2. Povećanje konkurentnosti

- *veća produktivnost*
- *bolji kvalitet*
- *povoljnija struktura proizvoda*
- *novativnost*
- *edukacija*

3. Jačanje izvoznih mogućnosti

- *modernizacija poslovanja –tehnologija, upravljanje, marketing*
- *uvođenje proizvoda koje traže strana tržišta*
- *povezivanje proizvođača radi zajedničkog nastupa*
- *stimulansi za izvoz*

4. Rast BDP-a

- *veća bruto dodata vrijednost*
- *veći stepen prerade*
- *veći obim proizvodnje*

U cilju podrške razvoja prerađivačke industrije, neophodno je definisati sektorske industrijske politike kojima će se postaviti i razraditi pojedinačni ciljevi, definisati aktivnosti koje treba obaviti radi postizanja tih ciljeva, odrediti nosioci aktivnosti i razraditi sistem praćenja realizacije postignutog. Navedeno će biti dio dokumenta „Industrijska politike Crne Gore“, za koji se očekuje da će se raditi naredne godine.

Okvirni prioriteti radi ostvarenja strateško-razvojnih ciljeva:

1. Unapređenje poslovnog i investicionog okruženja

Makroekonomska i fiskalna stabilnost; usklađivanje domaće legislative sa pravnom tekovinom EU; uvođenje međunarodnih standarda; nastaviti sa aktivnostima na ukidanju biznis barijera i pojednostavljenju svih vrsta procedura; ubrzano rješavati privredne sporove; poštovanje prava intelektualne svojine i promocija njenog značaja; obavezivanje preduzeća ka većoj transparentnosti poslovanja;

2. Završetak privatizacije i restrukturiranje preduzeća

Pažljivo uraditi i sprovesti planove privatizacije; brže i efikasnije obaviti stečajne postupke; restrukturirati preduzeća gdje postoji ekonomsko opravdanje kroz državnu pomoć ili otpis potraživanja; edukacija upravljačkih struktura;

3. Jačanje ponude i dostupnosti finansijskim sredstvima

Pomoć preduzećima u pristupu povoljnim finansijskim sredstvima; podrška za razvoj proizvoda za izvoz; dostupnost informacijama o potrebama domaćeg tržišta u cilju supstitucije uvoza i podrška domaćoj proizvodnji u tom procesu;

4. Jačanje ljudskih resursa i prilagođavanje zahtjevima tržišta rada

Uspostavljanje sistema obrazovanja na svim nivoima u skladu sa potrebama tržišta rada; podržati edukacije u sticanju novih znanja i vještina; podržati proces prekvalifikacije radne snage;

5. Unapređenje preduzetničke infrastrukture

Uspostavljanje poslovnih zona; podrška objedinjavanju i ukрупnjavanju proizvodnih firmi (klasteri); pomoć u izradi projektne dokumentacije; pomoć u promociji u početnoj fazi rada; formiranje jedinstvene baze podataka o raspoloživim objektima i prostorima za pokretanje proizvodnje; pomoć za uvođenje sistema kvaliteta i obezbjeđivanju sertifikata za proizvode;

Ostvarivanjem ovih ciljeva i prioriteta omogućio bi se dugoročno stabilan razvoj industrijskih sektora Crne Gore, kako onih za koje sada smatramo da su značajni, tako i onih koji će u budućem vremenu dobiti na značaju i razviti se u važne, a možda i noseće industrijske sektore u Crnoj Gori.

Uz to, njihovom realizacijom stvaraju se pretpostavke za veće zapošljavanje i ravnomjerniji regionalni razvoj, što su jedni od primarnih ciljeva opšte ekonomske politike Vlade Crne Gore.